Ст. В. Залозецький

Під осіннім небом

PG
3948
S356P5

B

Т. Мозалевский 1920р.

В. Залозецький

ПІД ОСІННІМ НЕБОМ

ЗБІРКА НОВЕЛЬ

ВИДАННЯ
ТВА «ВЕРНИГОРА»
КИЇВ
1921

Г. Жедалевський 1920р.

PG
3948
S356P5

LIBRARY
JUL 29 1966
UNIVERSITY OF TORONTO
1093751

Пані Імі Креплер.

У Ваші теплі руки кладу цю книжку недосказану, недоповіджену і нескінчену і вірю, що споминами доповните фраґменти, і тим, чим Ви були для мене, будете і надалі якою б наша доля не була.

Відень, дня 2. жовтня 1920 р.

Друковано 2050 примірників з яких 50 нумерованих і сигнованих автором та ілюстратором відбито на кращому папері.

ПІД ОСІННІМ НЕБОМ

Під осіннім небом.

Дорога вється перед нами, поринаючи тут і там у зелені. Ідемо в трьох. Роман, Лідія і я. Ідемо всміхаючись, бо на право й ліво стоять, збившись у ціпку масу — гори, нині ясні й веселі і відхиляються з під серпанка мрак, що зійшли вже в долини.

»Ще далеко до дому?« — питає пані Лідія.

»Пів години« — каже Роман та приспішує ходу. »Під вечір будемо на місці.«

Дорога пнеться в гору. Пані Лідія взяла Романа за руку і йдуть разом. Я лишаюся позаду. Коли вони далеко відійшли від мене, тоді думаю про ріжні річи. Колись . . . я так ішов з Лідією, тою самою дорогою . . . Це так лиш . . . Колись . . . Хочу затерти сліди минулого і напружую зір мій, щоб потонути в засипляючій природі — але дарма — думки з минулого бються в моїх грудях і не да-

ють мені спокою. »Дивись« — шепче щось у мені: »Ось тіни обхопили мягко повітря, що в тихих ритмах гойдається перед тобою і вколихує все в цей предивний сон спокою. Береги хмар рожевіють, вони якраз такі, як у Тінторета! Вжираються в фірмамент — а з їх берегів наче течуть краплинки крови. У синіх тінях потонув шпиль гори перед тобою, що гострими кінчиками роздирає на кусники ніжні тіла хмарочок, які обступили його голову у важкій задумі. Вечір розтягає свій срібно — звучний лук поміж верхами й співає їм геть там високо якусь дивну пісню, що її фраґментаричну мельодію чути тут у долинах: наче якийсь темний півсвіт спадає на наші груди й розпливається струями по цілім нашім тілі; це прочування чогось Вищого, Таємного, що протягає свої руки понад нами. — Марне єство, Ти мяч в руках божеських сил — Ти, атом його подиху — частина нічого — Ти, великий чоловіче, що кермуєш шляхами світа, якого злочинне око сягає зір, продираючися крізь мраку молочної дороги — атом атомів!« — Так я повинен був думати, одначе не міг дальше. Я не чув більш нічого. Лиш дивна болюча струна минулого тремтіла в моїм нутрі й я тратив панування над собою і моїми почуваннями . . .

»Чому Ти мене просила до себе, — до Твого дому? — питаю себе. Чи на це, щоб тішитися моїм жалем, щоб Ти могла бачити, як мої очі вкриваються мракою невисказаного болю на вид Твого щастя? Чи це Твоя ціль, пані Лідіє?«

Не знаю. Жінка посувається в своїй жорстокості до найдальших границь, коли віддається ціла демонові, що веде її сліпо до її еґоїстичних цілей. Це може розходиться з правдою, хоч так каже Стріндберґ. Хто знає . . . але я йшов у задумі.

Шлях сірів передімною. По обох боках стояли похилено білі милеві камені й числили простір і час. Але я не вважав на них. У дивнім ритмі колихався мій хід. Я відчував його, бо він тремтів у міру, як жвир скрипів під моїми ногами . . .

Я глянув перед себе: дві сілюети, Лідія й Роман. Він схилився до неї, його плечиста стать рисувалася як темна маса на біліючій дорозі. Вона йшла струнка, елястично гойдалася, одною рукою підперши бік: хід її був рівномірний, проміння заходячого сонця падали на неї з права. Я бачив, як золотом дихали обрії її сілюетки наче контури рисунку Клімта, натхнені ніжними красками . . .

На голові маячила синя шапочка, що зливалася з золотими филями та сірим рефлексом хмар в одну одноцільну гармонію фарб. Роман схилявся

до неї, говорив їй щось дуже ніжне, а вона сміялася . . . я чув уривки цього дрібного сміху, що долітав до мене й ранив моє нутро так, що я спинився на хвилину — аби не чути його.

Як лише вони зникли на скруті дороги, я обернувся й скоро почав поспішати назад, в противнім напрямі. Мої думки, що перехрещувалися з її почуваннями, відпихали мене від неї. Але не довго тревав мій розмах. Я не можу. Ні. Ось я вже знову стою й якась чужа сила кермує мною. І я повертаюся.

Дома напалася на мене пані Лідія і дорікає піднесеним пальцем і жартвливо — добротливою усмішкою: »Чому так пізно? Ми вже давно дома.« »Я змучився,« відповідаю — а вона сміється і не вірить мені.

Чи ж мені тут у них, в затишку гірської долини недобре? — питаюся часто. Чи дома тобі ліпше? Чому тут все оточене чимсь нещоденним, чимсь Иншим, я назвав би це — Таємним? Все вкруг затемнює безпосередність враження і малює дійсність в инших красках, тепліщих, сильніщих — наче ти не ступаєш сильно й певно по ціпкій землі, але по мягких филях, які тебе вколихують у инший світ . . . Ні, це ти лише бачиш, думаю . . . А може це, сей магічний вплив, який приковує єства

до певних жіночих постатей, котрі сяють і засипують ціле оточення якимсь відблеском чогось Вищого... цей блеск, що на глум століть кидає своє світло з старих книжок і родить в уяві живі єства, котрі нас привязують своєю появою... я знаю, що щось з цього правдиве.

І немає тут ось чого: отвориш рано очі й розглянешся по своїй кімнаті, то страх тебе огортає перед сірим днем, що впадає крізь завіски млаво й ліниво, в якім ти даремно шукаєш сонця! І все те саме. Що дня. Хазяйка входить і бажає тобі »доброго дня« і заспаним голосом оповідає траґедії щоденщини... її зівялі уста, червоно мальовані щоки всміхаються наче небо втіх хотіли тобі вичарувати. Ха, ха... небо втіх... і я ненавиджу в цю хвилю цю особу, що стоїть над моїм ліжком, хоч вона ніколи мені зла не зробила. Противно. Але моя душа повна зненависти до неї, до її розкуйовдженого волосся, її довгих худих рук, її запалих щок, що не дізнали ніколи радощів поцілунка...

А опісля... Опісля встаєш і йдеш як сновида, — і це все чуже Тобі, чуже, чуже: душа твоя обурюється і милосердно витягає руки за чимсь Кращим, — і знесилена попадає в розпуку. Машина міста, цей страшний кольос, це стоголове

звіря меле її почування, меле, меле без кінця... Вона невільника робить з тебе й кладе на твій живий орґанізм труйливий одяг: »Ти не приходи до себе. Будь малим дрібним колісцем у великій махінерії і працюй без упину, працюй як віл, працюй, працюй — бо кожда вільна хвилина це гріх, вона вдирається болюче в глибину твого нутра й ти починаєш думати над загадками життя й смерти, над собою, над Богом... Облиш це, мій приятелю, нащо Тобі ці гадки!...« І знов чую скрегіт машини і страшний вир, у котрім поринає одиниця — безліч, маса — всі.

Але ось будиться крик: це знесилена душа домагається своїх святих, Богом і Природою наданих, прав. Тебе огортає зневіра й нехіть: Душа не машина, душа не машина!... Зривається могутній голос на шпилях твого єства — а дивна самозапальна сила вступає в твоє нутро, обрії твоїх шпилів запалюються ніжним рожевим світлом, яке сипле рання зоря нових пізнань з рога безконечних бажань...

Часами в тупості одноманітних годин будяться душевні емоції. Се ті врожайні хвилі фантастичних снів, з котрих ти нагло будишся до иншого життя — як сіре полумя вечора повзе з усіх кутів твоєї кімнати і лиш часами падає про-

мінь заходячого сонця, що рефлєксом відібеться в дзеркалі або на металевих предметах твого столика. І нагадує тобі: »На дворі ще повно сонця — а в душі померкли світла і фарби стратили блеск. І вечір знова тягнеться як одноманітна чорна пляма, що заливає всіх і топить у чорній пітьмі вогонь твоїх почувань.«

Тому дім твій, пані Лідіє, видавався мені захистом — островом відмеженим од світа, святим муром, у котрім живеш иншим життям як . . . ті . . . там . . . Щасливі?

Світло сипле по кімнаті червоний абажур лямпи, світло півмрачне, тіни легенькі й тепло. Лідія сидить на софі — Роман пише листи при бюрку — а я сиджу біля неї і дивлюся на неї.

Яка вона гарна тепер . . . тепер ось у ту хвилю.

Замикаю очі, щоб дійсність змінити в уяву — сон. Це не сон, а щось більше . . . Тіни гласкають її шовкове тіло, що відбиваеться ледви помітно червоним рефлєксом на інкарнаті її шиї, гласкають її чорне волосся, що в густих кучерях падає на її задумане чоло, гласкають у сумерку бров сховані світла очей. Лідіє! Яка Ти гарна в ту мить, думав я — який маестат віє від Тебе. Лідіє, Твоя краса . . .

В тім тишу перебиває Роман.

»Їду завтра до Б.« — каже він спокійно, зимно, якби нічого не знав.

»На довго?« — питає Лідія, поглянувши на нього.

»Не знаю. На кілька день мабуть.«

На її устах зродилася дивна усмішка. Вона грає невидимо в кутиках уст — я бачу й обсервую її... ось вона розтягається на цілі уста, підходить до очей. У ній багато можна вичитати загадкового: Доля мущин важиться в них, у них бувають засуди смерти, у них вся демонічність жінки, що несе посуд із скрівавленою головою Йоханаана...

І до них вкрадається промінь моєї надії і дивні думки прошибають мене — може... ще не все програне... зрештою з самої усмішки... не знаю...

І підчас коли Роман все ходить по кімнаті, вона сміється. Наче цей сміх завмер в її лиці. Може вона з нас обох сміється? Може Романа взяти за руку й сказати йому все, все... ні, бо ось вона бачить, що зі мною діється і тремтить вся. Чи може він... відчитує всі мої гадки?...

Раптом вона встає, подає мені руку: »Добраніч вам«, іде до Романа, він цілує її в чоло, а вона вихоплюється й каже змученим, слабим голосом:

»Я змучена, вибачте . . .« Зашелестів шовк її вбрання, а лінії її шиї та плечей злилися в одно в мягкім обороті її рухів, котрі довго ще тремтіли, підчас коли вона зникла в темнім просторі дверей . . .

»Чиж їй щось бракує? Вона така дивна« — каже Роман якби сам до себе і гладить рукою чоло . . .

»Я думаю, що вона дійсно . . . змучена . . .« — відповідаю махинально.

»Алеж вона ніколи такою . . .«

Тут Роман подивився сумно на мене й ми розійшлися по наших кімнатах.

Стою при вікні й вихилююся з нього. Ніч. Моє розпалене чоло овіває нічний холод, мої скрані, мої розпалені щоки . . .

Чи я помиляюся? Чи моя ціла психольоґічна конструкція фальшива? Може й так, може це все сміху варто . . . але якась дивна веселість захоплює мою душу . . .

Гляджу в гору і небо зоряне стоїть надімною. Виспівую тиху пісеньку, що її мельодія мені прийшла на гадку: там говориться про ріжні чудні річи; але найбільше про зорі є в тій тихій пісні, що з гори споглядають на людську долю й нею кермують . . .

»Горді керманичі, витаю вас, витаю!« — зачинається, а може инакше, але це все одно, бо це не змінить річи — а я веселий. Пунктум. Павза.

Дах увесь білий наче під сніжним покривалом, а срібні тіни гуляють під деревами. Лише тяжкі маси тіней дерев кладуться на сніжно-білі місячні шляхи, а сверщики співають далеко в ніч.

Пані Лідія змінилася в неприсутности свого мужа. Я обсервую на ній цю зміну, яка наступає в людині, коли вона ходить з чимсь, чимсь важким, невимовленим у душі — і не може з цього нікому звіритися...

Ось сидимо в їдальні при обіді. Вона така неуважна, не знає, що довкола неї діється. »Позволите« — питаю і подаю їй тарілку з яринами. Вона бере махинально й не каже нічого. Мовчанка. За хвилю: »Дякую«, при чім вона всміхається, але наче під якимсь примусом — одначе очей її я ще нині не бачив. Наче вона не сміє на мене поглянути... Вона уникає моїх поглядів.

Чи Вам так тяжко панувати над собою? — дорога пані — ось дивіться, тут чекає один, щоб Ви йому...

І я раптом поглянув на неї й зловив її погляд. Вона злегка почервоніла й одвернула скоро лице до вікна, де її облило пополудневе, приглушене,

денне світло, що розтончувало її краску лиця і надавало її формам щось дуже мягке.

Я встав і нахилився над нею. Вона сиділа й не рушилася з місця, наче щось у ній говорило уперто, могутньо: вижидай, вижидай, що буде . . . буде . . . І певне напруження малювалося в її рисах. Я взяв її за руку. Я чув, як вона скорше дихала, прижмуривши легко очі. Я був оголомшений ритмом її віддиху, запахом свіжого волосся, палом уст, теплом її цілого єства — а в лиці відбивався наче якийсь захват . . . чогось далекого, досі непережитого . . . чогось . . .

»Ви забуваєтеся«, видобулося раптом з її уст несподівано й гостро — голосом, якого я не чув. І вона відскочила від мене, вирвавшись з моїх рук, а лице її скаменіло і стало зимне як мармур; по її тілі бачив я зворушення, що проявлялось в тремтінню, якого не могла більш опанувати.

Вечір. Уже пізнє літо. Але осени ще не чути. Усе свіже. З землі виростають сильні запахи й розливаються в повітрі, так що воно насичене ними, насичене.

Воно тяжке нині й лежить на мені, як якась тяжка поволока.

Сиджу в садку й сную легкі думки. Аж чую —

скрипить жвир і по сілюеті з далека впізнаю, що це Лідія...

Чи вона може шукає... Ні... це — хіба помилка. По нинішньому випадку? А може якраз...? Але ні — це вже пізня година... Одначе ні, вона йде прямо до мене. Встаю з місця й мало що не забувся: Ось моя дорога Лідія. Ми тепер самі... обоє. Так я бувби сказав з місця, скоро, плинно, але... вчас схаменувся. »Шукаю Вас« — каже вона.

»Якраз мене?« — відповідаю здивований.

»Вас.«

»От пройдімся!...« і я послухав. З початку вона мовчала. Ми йшли поволи і я радий був цьому, що тягнулися поволи години... години тихого щастя. Бо більше нічого не бажав я собі, як тільки з нею йти, йти разом кудись — — —

Ми минули млин і перейшли на другий беріг потічка, що шумів за нами. Я взяв її ліску і бавився нею. Вона приглядалася моїй забаві і вибухла сміхом.

»Які Ви дивні!«

І тепер я спостеріг, що став смішним в її очах і зачав щось говорити, а мій язик зачав плутатися — вона ж сміялася щораз більше...

Раптом я урвав і настала мовчанка.

Вона перестала сміятися — і чути було лише наш ритмічний хід.

Тепер . . . тепер . . . коли ні . . . то ніколи.

Перед нами на право розлягається долина, що стрімко спадає в низ. Вона ціла купається в місячному світлі.

»Чи Вам нехолодно?« — питаюсь і подаю їй плащ, при чому діткнувся її плечей. Вони були теплі. Я спиняюся.

»Може сядемо тут на лавці?« Вона кивнула головою і поглянула на мене. В її лиці малювалося: щож буде? щож? щож? Лице її було блідаве в місячному сяйві, лише її очі великі та круглі горіли таємним світлом, наче два блудні вогники, над якими повисло тільки горе повік, що в мені несподівано, не знаю сам навіть чому, будило спочуття.

Дивне почування росло в мойому серцю й розливалося по цілому єстві. Не була це любов. Це був жаль до цеї жінки, що ось тут сидить передімною так близько, що я чую її віддих . . .

І тоді здавалося, що я споріднений з нею. Не лише в любові. Але наші єства жиють одним спільним джерелом: я Тебе розумію, розумію, наче моя душа перебуває в Тобі, але ніколи цього Тобі не зможу сказати — ніколи, ніколи, ніколи!

Бо цього ніхто не може сказати, а коли скаже це й убере в пребогатий вінок квіток і фарб, це будуть квітки й фарби — а не почування, котрі не вхопити. Вони ж легкими крилами прошибають простори й лише часами око може спинитися на позолочених плечах невиданих почувань . . . і глянути на них наче в лице Бога.

»Лідіє!« — сказав я тихо й схилився до неї. Вона спустила голову.

»Чи так . . .« сказав я шепотом.

»Облиште мене!« крикнула вона, видерлася з моїх рук і почала бігти в долину. Я зостався сам.

За хвилю вернулася. Сперши голову до дерева, говорила жалісливо: »Навіщо почування, які безнадійно розвіються для нас обох . . . навіщо?«

»Чи ми не жиємо хвилями, тільки все часом, будучністю . . .« — відповів я й вхопив її сильно за руки. По короткій боротьбі припала вона до моїх грудей й дивилася палко в мої очі. В них росли, росли, як хмари, що вилонюються, не знати звідки, на обріях горизонту . . . нові радости, які родилися в неї в моїх обіймах . . .

»Ти ще ніколи, ніколи . . .«

»Ні, любий, я все чекала, чекала . . .«

»На кого? На кого, кохана?«

»На Тебе . . .«

»І я чекав. Мої очі вижидали Твоїх, мої уста, моє чоло . . . і я цілий жив очікуванням — моя дорога . . .

Її очі, її уста сміялися, наближувалися то віддалювалися від моїх — то знову губилися в судорогах поцілунків. —

На середині неба зависла як велика самотня лямпада — місячна куля. Пан неба. Довкруг неї крутилися прозорі хмарки, граючися по филях небесних як рої дельфінів. Великі тіни смерек витягали свої руки та гострі пальці. Таємний шум біг час до часу верхами дерев . . . у долині купами або поодиноко стояли дерева в срібній киреї і виглядали як вартові долини. Поміж кущами ясніла біла смуга потічка, що пручалася наче луска рибки в сяйві місяця, а її мельодійно — однотонний шум, приголомшений віддалю, добігав легко — звучно до наших ух та мішався з шумом дерев і співом сверщиків. На небі було мало зір, вони зблідли від ясного місячного сяйва, а деякі з них всвсало в себе сіро — срібне небо. »Це наша зірка, назвім її по нашим імям«, сказав я, показуючи на схід.

»Щастя?« — питає Лідія й притулюється до моїх

грудей, наче шукаючи там захисту перед чимсь, що навіть у хвилях щастя кидає тінь на нас.

»Не знаю« — відповідаю.

А може . . . і вона стає сумна й ховає ще глибше голову на моїх грудях. —

— — — — — — — — — — — — — — —

Пристрасти! У Вас родяться невисказані втіхи нового життя . . . На вашім дні ростуть вітки й розливають свій привабливий запах і від них стає пяною думка, почуття та душа. Пристрасти! Без вас людина бліда тінь без крови, без вас намул життєвий заткав би всі пори, котрими дихає душа, без вас зблідли би всі фарби життя в рівномірному рухові краси й сили . . .

Пристрасти! Ви будите страждання, що приковують живих до їх власних єств. Ви показуєте в срібно — синіх млах картини Ваших снів — свобідні від мук буденщини! Світ страждання виринає передімною й розхилює свої листки як рожа та обхоплює мене зо всіх боків, вогонь уже лиже боки мого єства і нарешті я — палаючий кущ. —

Приїзд Романа наповнив нас непевністю. Ми зле грали наші ролі. Цілком зле. Чи не вміємо? Чи правдивих почувань не можна сховати? У

ролі Лідії тільки було фальшу, що він зауважив це. І тому по кількох днях вона стала зимною до мене й оминала мене. Даремно чекав я її в садку на умовленому місці, вона не приходила... не могла? не хотіла? І хоча шукаю нагоди з нею побачитись сам на сам — не можу. Вона виминає мене вперто. І я думаю довести це до кінця так або так, бо положення моє стає щораз гірше.

Раз удалося мені зловити її в садку, коли вона була сама. Зривала квіти на стіл до вечері. Великі зелені галузки згиналися й падали повні розцвілих рож. Деякі губили листя, що падало наче кольоровий дощ на зелений травник, по якому вона ступала. Я підійшов і зачав їй помагати.

Осмагле лице її відбивається від тла ясних рож, жовтих та білих, які світять нам в очі. Ми овіяні їх запахом. Коли вона згинається, щоб відтяти галузку, беру її лагідно за руку. Наші погляди находяться, стрічаються. З першу очі її були ті самі, мені так добре відомі, уста відхилилися, наче хотіли пити филі почувань, що плили поміж нами — а котрим заборонено віддатися... Це лиш хвилю. Опісля спустила зір, рожі випали з рук — вона захвилювалася й поглянувши на мене, сказала

з болем, підчас коли уста її тремтіли: »Не можу довше. Зробіть раз кінець . . . Це мука.«

»Їдьте зо мною . . .«

Вона задрожала. Вдихала в себе ці прості слова і повторювала їх кілька разів; я чув наче шепіт благаючих уст, а опісля голосніще зломаним голосом: »Якби це було кілька місяців тому . . . але тепер, якраз тепер, де я сподіюся дитини . . .« При останніх словах вона глянула з жалем на мене.

»Чому не від тебе? Від того єдиного, від якого хочу, до якого рветься ціла душа, ціле тіло й хоче частини твоєї . . .«

Я спустив голову. »Чи маю тепер тебе опустити? В ту хвилю?«

Мої слова падали поволи уривками, бо не міг більше говорити спокійно.

Мовчанка.

»І так ти їдеш, а я — я остану тут сама тепер . . . з тугою за тобою, з дитиною від нього . . .«

»Моя бідна Лідіє,« сказав я дивно — смутним голосом . . . і плач потряс її цілим єством. Я взяв її під руки й запровадив до її покою.

На дворі лежали розкинені рожі й замикали скоро під вечір своє тонке листя, наче не хотіли більше слухати людського горя. Я прийшов до них, а мої думки вязалися тісно з горем мого

серця, підчас коли руки дотикалися рож, теплих ще від її дотику . . .

Ще кілька хвилин . . . кілька барвних метеликів, що сядуть тут і там і . . . Ніколи я не числив їх так, ніколи не гладив так ніжно теплою думкою марної хвилі, що в неї росли крила і з першим подихом летіли в далечину. Ще кілька, кілька хвиль . . .

Ти прощаєшся, приятелю, але ти в своїм серцю вже давно розпрощався . . . Ти вирвав з твого серця все, що там всміхаючись осіло й що розілляло филею по цілому тілі дивний запах солодощів . . Перед собою бачиш мерців живих, від котрих хочеш втікти, але не можеш.

О, як багато міг би я Вам сказати, Лідіє, прощаючись з Вами! Ніжними словами замотав би я Вашу душу, а Ви витягали би до мене Ваші білі руки як до чогось, що Ви хочете, а не можете, досягнути; але не можу . . . я хочу скінчити Ваші й свої муки.

Роман і Лідія відпровадили мене аж до брами. Небо було вкрите густим туманом — лише на заході вилонювалася з мягких мас горбів розпалена червона куля, що позичала своє світло від

заходячого сонця. Дрібний золотий пил блестів у млі і присипував обрій предметів.

Лідія всміхаючися подала мені руку. Я глянув в її очі. Вони зайшли тонкою поволокою смутку й стратили блеск. Чорні зіниці побільшали й здавалося мені, що там відкриваються безодні, в котрих все наше, все нам спільне западається — западається . . .

Я схилився скоро до її рук і не міг нічого сказати . . . Мої уста тремтіли. »Прощайте« — »Бувайте здорові«, крикнув Роман, як візок рушив з місця . . . Він стояв коло неї і взяв її під руку . . . Вона схилила голову і я бачив це, коли вихилювався з повозу. Вона кивала рукою . . .

Ми їхали осіннього вечора. Смуток лився з моеї душі, розпливався в повітрі, тяжів хмарою, повисши передімною. Осінні зорі вкрили небо. Я попав у задуму. Настань, світе! — крикнув Бог в розгарі творення. Я хочу світ палаючий в огні фарб . . . я хочу приссати зір мій до роскошів розбудженого життя, я хочу душу й тіло моє піддати хвилюванню невисказаних роскошів, я хочу змисли мої творчі — скупати в золоті раннього проміння! Настань, світе — крикнув Бог — у розгарі творчости . . .

Так Бог творив світ, безконечний простір світа, так душа його звучала тисячами труб, коли будував небо.

І мені так хотілося крикнути в розгарі, захваті творення — але я не міг . . . Бо світ, який я будував, розпався перед моїми очима. Осінні зорі світять, свідки всесвітньої краси — а я йду в непевну пітьму будучности.

Кілька місяців опісля одержав я лист від Романа з просьбою зараз заїхати до них, бо його жінка почувається дуже зле по дитині, яка їм народилася. Заки я приїхав до них — Лідія не жила . . .

Це вже було цілком під осінь, як ми стояли з Романом перед її свіжою могилою, обидва похилені, змучені горем і життям. І здається мені, що це тільки під осінь могло статися, тільки під осіннім небом. І смуток, який лежав в наших душах, найшов собі в осіннім настрою товариша й лише в цей спосіб приглушене життя в нашім тілі ставило гадкам смерти слабий опір . . .

Вертаючи з кладовища до дому, Роман стиснув мені руку й сказав тихим горесним голосом: Я знаю, знаю все. Вона мені розказала.

»Чи вона мене просила до себе перед смертю?«, спитав я тихо.

»Вона і я.«

»Ви?«

»Бо я її понад усе любив. Ви знаєте може, що це значить.«

І ми стиснули собі мовчки руки і йшли до дому смутку, а кождий у своїм нутрі жалував потайки другого.

»Завчасна осінь« — похитав я головою.

»Завчасна як її смерть . . .«, сказав він і похилився ще більше. На його скранях біліло волосся.

Маріяцель, дня 20./X. 1919 р.

III

COH

Сон.

Це було пізнього літнього дня. Уже листя, що стояло на деревах у садку мого діда, було жовте тут і там. І цілий краєвид, який представлявся наче картина, повна світла й свіжих пахощів, зачав прибірати ту одноманітну зелено — золоту фарбу, яка означує пізнє літо. Бузьки відлетіли. І хоч понад тим всім хвилюючим життям підносився й спадав як ритмічна филя його — жар сонця, можна було запримітити, що наближується блідий у фарбах, матовий, але може ще більш привабливий гість — осінь.

Я стояв при вікні і оглядав цей вид з дивним неспокоєм у нутрі. Може в останнє . . . в останній раз . . . Хто зна.

Ні . . . Ні . . . шептав неясний голос у мені, котрий я хотів зтоптати, видерти з мого нутра, як

щось »чуже, вороже«. Але він як глум носився над моїм єством і вбивав инші єства, які опановували моє зворушене нутро...

Хлопець убіг до кімнати і сказав тихо, побачивши, що я в задумі: »Кінь осідланий — усе готове —«.

І я розгорнув ще раз завіски вікна, щоб обняти зором цілий краєвид; не лиш зором — я обнімав його раменами, чолом, грудьми — цілим моїм тілом...

Скоро перейшов ряд кімнат, котрі тонули в півмрачнім світлі й вийшов наче приголомшений на двір.

Трохи згорблена, але висока й поставна стать діда стояла сперта на конзолі сходів: чи він думав так, як і я?

Це дивне, але виїзд чи приїзд людей нашому серцю близьких наповнює нас усе чимсь жалкорадісним або жалко — болючим і хоч як поступово ти думаєш, то все відчуваєш цю дивну жалкість, що її не можна усунути.

»Прощай, онуку...«

Його тяжка голова спочила на моїх раменах, в його очах було вохко; я цілував його старечі руки й не міг нічого сказати... У світ — билося в серці, у світ — рвалося в душі...

Кінь ніс мене швидко мягкою польовою дорогою і мій зір тонув ще раз в краєвиді, котрий аж тепер став мені таким близьким та рідним. Мені здавалося, що всі ті рівні та хвилясті лінії, які бігли та бігли на небі, це якраз лінії моєї душі, мого нутра, що це мої афекти, хвилювання, почування, зворушення, які ось тут перед моїми очима перемінилися в сілюет краєвиду.

Так довго мук цих. Я замикаю очі, щоб не бачити більше. Ні, я не можу більше дивитися, бо це все руйнує більше. Ні, я не можу більш дивитися, бо це все руйнує очі мої й мою душу . . .

І ще одно прощання?

Зсівши з коня, побіг я в сад, щоб знайти мою наречену. Перешукав усі місця, але її не було. Увійшов у дім. Питаю. Служниця каже, що вийшла щойно мені на зустріч . . .

Я повернувсь назад. Вона стояла при мойому коні. Її личко було трохи бліде, але її сіре вбрання пасувало добре до синьої шапочки й темних очей.

»Чи підемо на прохід ще останній цей раз? . . .«

Питає вона і дивиться в землю.

»Останній?« — я сміюся — »хіба, що Ти так думаєш . . .«

»Я мала такий довгий сон . . .«

»Хтож би так у сни вірив — кажу я, сміюся

й беру її за руку. Йдемо гаєм і балакаємо про тисячу річей щораз тихше-тихше й нарешті перестаємо говорити, бо наші душі розуміються без мови й обнімаються в сяйві осінньої ночі, котра огортає все кругом у свій широкий плащ . . . мовчанки й забуття.

— — — — — — — — — — — — — — —

По півночі я гнався конем, минаючи останні місцевости в Н. Коли виїхав з діброви, стало яснійше. Битий шлях синів поперед мене, на право шуміла річка, що миготіла в срібнім сяйві приблідлого місячного світла.

Поперед мене дерева куталися є імлу. Тут і там ясніли білі плями. Це кладовище . . .

У повітрі знявся дивний шум, це вихор осінній розгулявся. З права надтягалися тяжкі хмари й гасили поволи зорі.

Я насунув шапку, погнав коня — бо хотів у цей спосіб придушити неприємні почування, які опанували мною. Але дарма, неспокій ріс і ріс . . .

Не щоби кладовище в цій порі робило на мене неприємне враження . . . Я не боявся . . . але неспокій вдерся в тепло моєї душі й погасив там світло — як часами в осени вихор упаде в теплу освічену кімнату і погасить у ній світла, а сидячих коло столу зоставить у несподіваній темноті.

Я здержав коня в тім місці, де розходяться дві дороги: одна до діда — місця мого народження, друга — до моєї нареченої. Я спинився.

Сам не знаю, чому. Наче хтось мене задержав. Наче хтось мені казав зсісти з коня. Я послухав. Привязав коня до стовпа, а сам сів на придорожньому каменю й зачав думати. Голова в мене стала дивно тяжка, я почув змучення й хотів ще останнім зусиллям встати з місця, але не міг. І тепер не знаю, чи це сон, чи може візія. Знаю лиш це, що очі були в мене росплющені, але думок я не міг зібрати разом.

Дорогою йшло двох людей. Вони наче десь зявились. Ішли без шелесту наче дві тіні, але я не міг їх добре розріжнити. Вони мали довгі чорні плащі та йшли мовчки в напрямі, де я сидів. Ще кілька кроків і будуть біля мене.

Я подививсь їм прямо в лице. Але вони лише мигнули поперед мене і я бачив, що їхні лиця закриті чорним серпанком. Вони відвернулися відразу обоє від мене і витягнули свої шиї до місяця, який стояв на право від них. Це усеж не тіни, бож за ними йде срібно — ясна місячна тінь . . . Не тіни. Мій кінь неспокоївся. Я хотів встати з місця й погладити його, але не міг.

Двох людей стає на роздорожу. Вони стоять,

наче чекають на мене. І тепер мені здається, що оден з них це жінка... а другий дід... але може це лиш мені здається... Може це в дійсности лише хвора фантазія і я доторкаю себе рукою: моє чоло, уста, волосся — ні, ні, я чую, що я є.

Я є. Я бачу. Я при змислах.

Збіраю всі сили, встаю з місця й іду до двох незнайомих. Вони чекають на мене. Ні?

Приходжу на місце, де вони чекають — але нікого нема. Дивлюся на обидві дороги й мені здається, що на право дорогою, що веде до моєї нареченої, йде якась темна постать і витягає благаючо до мене руки. Я кидаюся бігти за нею: ось бачу здалека цілком певно витягнені руки, білі від місячного світла і скорчені болісно як в потопаючого. Добігаю до місця, де я бачив її — дарма. Немає нікого. І я клену. Це хіба привиди. Це хтось глузує з твоїх очей.

Вертаюся назад, сідаю на коня й їду місячної ночі до місця призначення. В ночі була в мене гарячка. Поволи я вспокоївся. Це певно були хворі уяви. Але на цім не скінчилося.

*

Я вже й забув про той дивний випадок і думав про це, як думається про річи, до котрих не привязуємо більшої ваги. Нові враження, які викликує нове осередовище, так займали мої почування, що не було часу на зайві гадки. А одначе, це пригадую собі ще до нині. У моїм нутрі було щось півсвідоме, щось, чого я жахався доторкати близче, щось Незнане. І я обминав це старанно, як часто неприємні річи в життю.

По якімсь часі одержую лист од моєї нареченої з Н. Мені тремтіли легко пальці при відпечатанню листа. І яке було моє здивовання, коли довідався з листа про сон, який їй снився цеїж самої ночі, коли у мене була ця пригода. Але сон цей був тотожний моїй уяві. Я читав його кілька разів і не хотів вірити моїм очам . . . Чи це можливо? Щоби незалежно від себе двом особам снилося те саме?

Я не містик. Але я мав у собі почуття, неначе якась тінь впала на мене, на моє життя і перериває мою досі таку ясну дорогу . . .

Першою моєю гадкою було вернутися негайно до Н. Я спакував мої річи, але в останній хвилі впала мені смішність цілої ситуації на гадку, я розсміявся на ввесь голос: цеж дурний сон і більш ніщо. Тиж таки в сни не віриш . . .

І я зостався. Мойому зхвильованому нутру на перекір. Бо часто твоє лице викривлене буває в корчах сміху, а з нутра виринають картини повні зневіри й смутку і краєвид душі зрошений теплими сльозами. А твоє лице остужене, як брила криги — як маска, що сміється й сміється, хоч ти сам . . . це лиш самотня чужа маска лиця, що сміється і поволи стигне в конвульзіях сміху . . .

Прегарний пізньо-осінній день. Я сидів у моїй кімнаті, а перед мене лежав лист з повідомленням про смерть мого діда. На дворі було повно сонця, що літніми филями розливалося в повітрі. Перехожі спішилися вулицею, оден за одним — то по одинці то парами — спішили скоро, жестикулювали, сміялися . . . Всі робили на мене враження, наче вони на проході, наче гуляють, збіраючи ласки може останніх промінів сьогорічнього осіннього сонця. Повозки їхали наче жвавше та скорше й ціла та многобарвна юрба плила як струя моря безвпинно туди й назад. Нині неділя. Лише я не пливу з ними. Мене викинула якась немилосердна филя долі з мого човна життя, котре розторощив гураґан на гострих зубах скель — а я недобиток на острові самотности. Ще ніколи не чув я так самотности круг себе — кругом моїх ушей.

Вона шумить так одностайно, як шумить відгук далеких филь у самотній мушлі, що її забуло море на скелястім побережжу. — Візьми мене з собою! Візьми! Бренить в її пісні. Але море не чує. Воно шумить щораз дальше . . . дальше . . .

В моїй кімнаті гасне лямпа. Я не маю сили підкрутити догасаючий ґніт. Чогось не маю сили. Бо мені здається, що це моє життя, в котрім поволи щось догасає.

Чи буду мати ще сили засвітити нове світло на опущених звалищах старого? Ти молодий! — шепче якийсь голос, повний теплих солодощів — в тебе життя на запас, вставай, бо в тебе ніщо не скінчилося.

І я встаю. Повний сумнівів і зневіри . . .

Похорони відбулися при співучасти цілого місцевого громадянства. Численна товпа зійшлася, щоб вирядити покійника в його останній дорозі. Голова громади взяв мене під руку й вів за домовиною. Приятелі діда стискали мені руки неначе казали: Ось нам уже недалеко до Нього . . . але Ти, Ти зачинаєш, в Тебе сила життя . . .

Моє око шукало нареченої. Одначе дарма. Її не було. Не було її в перших рядах під церквою, де стояли дівчата, не було її між родинами, що

оточували домовину. І моє чуття каже мені, що її нема. І це було причиною, чому мене громом вразила вістка про смерть діда. Не його смерть. На ту я був скорше приготований. Але на ту дивну таємну звязь . . .

Поволи всі розходилися. Я зостався сам і схиливши голову перед свіжою могилою, думав про минуле. На дворі падав перший сніг, передирався через жовті листя дубів і росив мій плащ. Вістун зіми. Так думав я втоплений у собі й мені видавалося нараз, що я стою не над гробом мого діда, а над могилою моєї нареченої. Але я скоро отрясся з того враження, як несподівано торкнув мене хтось і назвав по імени. Я обернувся в мить і впізнав служницю моєї нареченої.

»Пане, не заходьте до нас, бо панночки нема в нас . . .«

»А де вона?«, перебив я одним дихом.

»Виїхала . . .«

»Де? Кажіть, змилуйтеся, чи це дійсно . . .«

»Так, так, виїхала.«

»А для мене нічого не лишила, листа, адреси? . . .«

»Нічого«. — Вона не могла дивитися прямо мені в очі, відвернулася й обтерла сльози рукавом, так, щоб я не бачив.

»Вона захворіла тяжко, її відвезли туди, звідки, кажуть, більш не вернеться . . .«

»Не заходьте до нас . . . а мені жаль Вас, пане, і тому . . . я . . .«

Вона закашлялася і розпрощалася та пішла назад.

Сніг падав і топився — як мої почуття привязання до земських дібр . . .

III

МАДОННА
З
СПАЛЯТО

Мадонна з Спалято.

Спомини з дальматинської подорожи 1914. р.

Филі, филі синього моря я лишав за собою. На право скелясті береги Адрії — на які сумно дивились мої очі.

Ти, горде Спалято! Чому я так привязався до твоїх тісних уличок, до малих чотирогранних домиків з плоскими покрівлями, до крику твоїх замурзаних бахурів, що бігають півнагі вулицями і до руїн імператорської палати, що ще нині сміється і глузує з Тебе, марний смертельнику, коли піднесеш очі до сміливих тріумфальних луків, до понурих склепінь базиліки або гордих оборонних веж! Яка гідність недоступна і незнищима, — наче до нині в Тобі мешкає дух римської крови: замкнувши око, бачиш римського сенатора з перекиненою через плечі тоґою, який зморщивши брови йде

повільно на форум, а неперевисшима гордість одбивається з кождого руху, в якім повно незрівнаної елеґанції, свободи й глибокої поваги... почуття сили! На вежах блищать до сонця шеломи сторожів, в руках їх пробивається напружена енерґія чуйности: спи спокійно, місто, наші очі й змисли чувають за Тебе...

У пристані гойдаються ґалєри та торговельні кораблі, які приплили з східнім вітром з далеких берегів Азії та Африки. Живчик всесвітньої могучости переливається над Тобою, незабутнє Спалято!

Все втихло. Наче сон. Часами тільки фантазія прикрашує Тебе й додає тепла ґрандіозній картині.

Але мені всеж сумно. Я наче на все прощаюся з Тобою, бо мені здається, що так скоро туди не вернуся. А може... хто зна... вже ніколи!

Прощаючися з місцем, де Ти прожив кілька щасливих хвиль, почуваєш все ніжніще, а солодкий сум літає перед Тобою, як ці довгокрилі меви...

Захистом спокою Ти було і для мене, старовинне місто! Недаром вибрав Тебе рафінований змисл Діоклєціяна на прибіжище змученого тіла й духа. В тінях пиній і кипарисів шукав охолоди його великий дух і отрясався з пилу римської товпи й великомійського гамору...

І я шукав у Тобі відпочинку. Я хотів відвернути

моє око від річей буденщини й спочити на святощах минувшини і повторювати це велике слово: »Тут горіло колись життя — життя високих филь — а Ти стоїш і цілуєш почуваннями сліди — руїни давнини.«

Романтика — скажеш, приятелю, і більш нічого. Але скільки цеї романтики береже півсвідомо кождий з нас у глибині свого серця! Перевір Твоє життя, друже, а побачиш, що більш в нім романтики чим правди . . .

І ось моя пригода. Я вибрався з Спалято до П., малої місцевости з цілком італійським зовнішнім видом. Замешкав в малій Osteria, а тому, що місцевість незвичайно мальовничо положена, постановив зостатися хоч день.

Вечір був пречудовий. Я сидів на камінній лавочці на виході міста і придивлявся лискотінню моря, яке мінилося до місячного світла як луска риби. Запах салін доходив до мене, в низу по піску звивалися робітники з закасаними по коліна босими ногами, згортали купки соли, наповнювали нею мішки й одвозили ослами, які тягнули возики на двох великих колесах. Скрепіт коліс добігав до моїх ушей, мішався з безнастанним співом цикат і виповнював цю безмежну безодню, яка отвиралася передімною поміж склом безвиднього океану

і прозорим, як ґалєртські вази, небом . . . Він став мені близьким і я вчитувався в ту музику — примітивну й просту, але відчував у ній безмежний ритм, симфонію цього простору, з яким він зливався в одно . . .

Коли — з тісної улички, яку замикали два останні камінні доми, виринула нагло постать молодого парубка й станула в півтіні дверей старого паляца. Він — а по строю впізнав я, що це Дальматинець — розглянувся обережно по околиці, відступив назад у тінь порталя й чекав. Лице в нього було, наскільки я міг добачити, смугляве, волосся чорне як у крука, очі палкі, як у всіх Італійців.

Я сконцентрував цілу мою цікавість на нім . . . Прочуваючи якусь любовну історію або якийсь нічний напад, якого безстороннім свідком я конче хотів стати, сидів я непорушно на моїй затіненій лавочці під опікою кипарисів, які шептали між собою дивні казки, що їх музики без слів я не розумів. —

Минуло кілька хвиль і ніщо не лучилося. Я був уже певний, що помилився і почав знова віддаватися шумові моря, яке відпливало, зоставляючи темну смугу на біліючому піску, що світив тисячма іскорками в місячному світлі як кашмірський серпанок.

Але на стежці, що з скель вела на стару римську дорогу, замаячила струнка сілюетка. Я здержав віддих і притулився до зимного мрамору лавки, шукаючи тіни, яка би мене цілого сховала. Сілюетка жінки посувалася рівномірним рухом в мою сторону. Вона була струнка, а стрункости її додавав ще дзбан, який держала обома руками на голові. Він наче приріс до неї . . . А вона неслася елястична як спружина. Мусить перейти повз мене, — подумав я і напружив цілу мою увагу, забувши про все . . . І не відчував нічого, тільки її ритмічний хід, який перебирав від неї безконечний простір і ніс на проміннях до мене . . .

Мене перейняв мороз. Мені впав на гадку Данте, що стежив над Арном хід своєї Беатріче — але це сміху варте — Беатріче!? А може й у Тобі грає італійська кров і може десь далека краплина її перейшла у Твої бліді жили, незнана таємнича нічна уяво! Але ні, це не уява. Ось вона не більш як сорок кроків од моєї лавочки . . . Гордо несеться її ледве чутний хід. Я бачу добре.

Червона суконка сягає тільки колін, а пара на прочуд збудованих ніг згинається під синіми панчішками — в них напружений кождий мяз і слухає наказуючого ритму. З під сильно стягненого стану виростає як з листя пучок цвіту солодке

тіло, у якому мягко відбивається киливання ходу. З щільно прилягаючої темно синьої блюзки вилонюється пара кругленьких як яблучка грудей і з мягкого заглиблення росте вільно шия, на якій зноситься чудова головка. Вона наче вийшла з під долота Desideria або Mino da Fiesole, тільки там зимний мармор завмер під долотом мистецької руки, а тут бухає життєвий пал і виніжнює строгість рисів, яка губиться за своїми предками в римських патриціях Спалята . . . Двоє очей дивляться в далечину, повні, великі та темні як ніч. Уста на пів отворені наче вдихують свіжість вечора, червоні як два вогники, що запалюють кров . . .

Я сидів як скаменілий, захоплений цим архитвором природи — мистця, який вклав в цей вицвіт оточення цілу силу місцевої творчости: і стрункість самітного кипариса, ритм морського филювання, гаряч розпалених скель, мягку поволоку ночі, змисловість краєвиду та тінистих закутків — і цю непорівняну строгість рис — зимну недоступність античних склепінь, тріумфальних луків та гордих мурів . . .

Вона не запримітила мене і йшла дальше, повертаючи в уличку, де чекав на неї незнайомий Дальматинець.

Махинально встав я з лавки й подався за нею.

Вонаж чужа тобі — шептало щось в мені — ти не знаєш її, але якась вперта авантурнича цікавість гнала мене вперед . . .

Коли вона досягала паляца, де в порталю заховався був він, я почав бігти. Але віддаль була за велика. Я бачив тільки, як її сілюетка зникла в тісній бічній уличці, а Дальматинця ніяк не міг відшукати!

Я перебіг всі вулички, заглядав у всі малі вікна, прикладав ухо до дубових дверей порталів — даремно! Ні сліду.

Збитий з пантелику вертався до моєї Osteri-ї. Фантазія працювала гарячково. Живчик мій бив подвійно! Я кинувся на ліжко, відчинив тяжкі віконниці й не міг заснути. Предивні образи, картини з найстрашнійшими двобоями, повні крови, убийств, які я лише в життю читав, прошибали мою голову. Я бачив пречудову сіньору в обіймах Дальматинця, в обіймах змислових, тілесних втіх — потім вибухав нервозним глухим сміхом, який відносився до моєї дурної імпульзивности, а почасти будив у мені невисказану зненависть до мого суперника . . .

Аж змучене тіло перемогло розбурхані нерви. На дворі вже світало.

*

Вона так сильно вбилася в мою уяву, що я не міг думки думати без неї. Я постановив так довго зостатися в П., доки її не побачу, доки не спитаю: Відки Ви, сіньора? — Який Ваш рід? — Яке Ваше життя? — Лише з цікавости. А може це більш було, як проста цікавість . . . Цього я не хотів сам собі признати. Яж таки постановив собі, приїхавши в цей парк кипарисів, оранж та пиній, віддатися солодкому впливові спокою.

Але якась непогамована жадоба пізнати незнайому наповнювала мою душу неспокоєм. Цілими днями шукав я її, обходивши всі заулки цього мальовничого містечка з його плоскими дахами, вузькими брудними вуличками та крикливими мешканцями. Дарма. Я тратив поволи надію.

Одного пополудня вертавсь я дорогою, що провадить уздовж морського побережжа до П. Дорога йшла в гору, то знов подавалася в низ, вела серпентинами, прилягаючи ло могутніх скельних бльоків, які стояли наче сторожі над океаном. Лискуча поверхня моря сліпила очі й мучила. Густе, сілю пересичене повітря знесилювало змучені довгим ходом мязи. Всеж таки не міг я відірвати очей од великої мінливої морської площі, яка місцями виглядала як розпечене залізо під впливом червоного соняшного проміння. При березі

шибали малі човни, які виглядали як дрібні водні птахи, що збилися в стада зі страху перед безмежністю далечини. Пароплав оден, як сягнеш оком, повз поволи, зоставляючи темну смугу диму, яка клалася за ним і значила його дорогу. На далекому горизонті виростали сині обриси, наче на імпресіоністичній картині Сіняка. Гори берегів, чи хмари? Між ними губилися легко начеркнені зариси Італії. Мене огорнула туга за тим, морем одділеним, краєм . . . Та тут з закруту дороги виросла незнана Signora. Вона йшла цим же самим повільно-ритмічним ходом, який стільки в собі мав незрівняного потягу . . . Тим разом несла вона дзбан у руці, її сілюетка відбивалася гостро від транспарентного тла моря, далеких берегів Італії, які тонули в синявих млах далечини. Вона так оживила цілий мертвий стафаж краєвиду, що море, цей гаряче пристрасний елємент повний життєвої мінливости, було лише тлом її стрункої сілюетки, з якого вона виростала, вилонюючися з симфонічних барв простору одним сильним акордом . . .

Я приспішив ходу. У мене скорше заграла змучена, притомлена дорогою кров.

Порівнявшися з нею й побажавши доброго вечора, попрохав води . . .

Вона всміхнулася, простягаючи дзбанок.

»Треба так пити,« вона держала своїми смаглявими руками перехилений дзбан, з якого я жадно пив воду. Мої пальці дотикали її пальців. Вона не відтягала своїх.

Її вільне природне поводження додавало її єству незвичайної ґрації. Її мова була проста, свобідна, переривана вибухами сміху й білим блеском чудових зубів . . .

»Ви певно чужинець? Звідки?« »З півночи . . .«

»Бррр . . . я не могла би там жити . . .« »Мене все тягне на полудне.«

»Виж звідки родом, сініора?«, спитав я по хвилі. Вона показала рукою на полудне, де синіли береги Італії . . . »з Сицилії . . .«

Я задумався. Мене наче щось торкнуло. У мене знов росла ця туга за тим краєм, якого таємному маґічному впливові не можна опертися.

Своїм сміхом збудила вона мене з задуми.

»У вас всі тільки думають, а не говорять — у нас навпаки . . .«

Ми спускалися в долину, де над затокою лежало П. Вона трохи спинила ходу. Чи тим вона хотіла дати мені до пізнання, щоби я її лишив? Не знаю!

У повітрі розпливалося мягко дзвінке »Ave«, яке

повзло з маленької круглої кампанілі з зеленим як маляхіт дахом. Ми присіли на низькому мурі, що біг вздовж дороги й спадав стрімко в низ, де розбивалися вічно з легким мягким лоскотом зеленясті филі океану. Вони розкидували дрібнесенький водяний пил, який піднімався як легесенькі хмарки, білів, грався в райдугах соняшних промінів і порскав сміхом нікчемности . . .

Може це була єдина хвиля незаклопотаного, спокійного щастя, де мої змучені нерви перемінювалися в повну созвучність з природою і . . . її присутністю.

І я розказував їй це поволи, час до часу споглядаючи на море, на синяві обрії гір, на її чорне волосся та червоні напівотворені уста . . .

Мені видавалося, наче вона вдихує цими малими роскішними устами цілий краєвид, всі його пахощі, всі барви, всю його свіжість . . .

Але не довго тревав цей спокій. За хвилю вона почала показувати нетерпеливість і раптом, заки я міг зрозуміти і розібрати причину її неспокою, вона скочила з муру, засміялася, подала мені руку й побігла скоро в низ . . .

Я зостався сам, не розуміючи нічого.

*

Ми познайомились ближче і стрічалися часто коло малої ґотицької каплички, яка лежала за містом. Я ввійшов одного разу ввечері до тієї каплички. У противенстві до ясних голубих красок вечора панували під низькими склепіннями темні, приглушені барви, які розяснювалися трохи в калейдоскопі головного вітража. Цей самий настрій, що тому сотні літ. Він наповнив мене побожністю до цього духа, який створив тих кілька понурих стін і дав їм безсмертну душу . . .

В нутрі каплиці не було нікого. Я хотів вийти. Але почув тихий шепіт, який доходив з бічної нави. Я підійшов ближче і з здивуванням відпізнав мою незнайому, яка стояла на колінах перед образом Мадонни, що висіла в срібних рамах.

Я став при ґотицькому стовпі і не міг рушитися з місця. Картина, яка була перед моїми очима, так прикувала мене, що я, хоч ніколи не грішив побожністю, відчув цей предивний настрій, який наповнював цю забуту світом закутину.

Вона не бачила нікого. Не чула, як я ввійшов. Не бачила, як у вітражах поволи меркло світло дня, як зморщував брову св. Михайло, як темнійшала біла борода св. Петра і як з низьких склепінь віяла темна струя погасаючого життя . . .

Вона вела розмову з її Мадонною. Теплу, ніжну,

близьку наче з братом або сестрою, оповідаючи їй все з свого життя, не таючи ні щастя ні злиднів . . .

І не хотячи переривати цеї ніжної, пестливої розмови, на пальцях вийшов я з каплиці і ждав, аж вона вийде . . .

І від цього часу ми стрічалися все на тім місці.

Поволи між нами навязалася приязнь — а може й більше як це. Хоч це не була дійсна любов . . . Я відчував це нераз. І я думав над цим. Одного теплого вечора ми сиділи на пісковім побережжу. Море було заспане, зелене, бо темні смуги виступали тут і там; від їх рефлєксів темнішало небо. Край хмар, що виглядали як довгі, предовгі острови з тисячма затоками, червонів як розпечене залізо; филі били лагідно, звивалися в дрібненькі фалди й трубочки та висипували на беріг наче жменю дрібненькі білі мушлі.

Я розклав плєд на піску, а Беатріче розтягнулася на нім. Вона дивилася безжурно в небо. В її очах відбивалися червоні вогники хмарок, які то погасали то запалювалися на переміну. Свіжий подих моря освіжував її щоки і робив їх ще більш пожадання гідними . . .

Я став на коліна й схилився над нею. Ритм хвиль будив у мені рівномірний біг крови, яка,

здається, переливалася в її віддих, коли я палко діткнув її уст, а мої рамена обняли її гнучкий стан — коли довго повстримувана пристрасть заволоділа нагло нашими змислами . . .

Моя голова лежала біля її і я вдихав запах її волосся. Вона шептала легко — задиханим голосом:

»Ти дійсно мене любиш так справдішно, сліпо, з вірою? . . .«

Вона збентежила мене на хвилю, я віддався солодкому звукові її бесіди і по хвилі мовчання сказав:

»Беатріче, Ти поїдеш зо мною разом. Я без Тебе звідси не виїду . . .«

Вона подивилася здивовано на мене: »З Тобою? Кудиж? На північ . . .?«

»Звідци поїдемо в Італію, а потім . . .

»Потім . . .« сказав я махінально.

І ми замовкли . . . І цього вечера ми не знайшли себе більше.

*

Одного разу, йдучи римським шляхом на умовлене місце, бачив я між скелями дві постаті, які зникнули за великою стіною, що стрімко спадала в море.

Мене тронуло щось. І хоч не бачив нічого докладніще, то всеж таки видавалося мені, що одна

з тих постатей була схожа на Дальматинця — бодай зріст його . . . а друга?

Але ні, як можна мати такі підозріння? Тиж робиш себе смішним . . .

Але цікавість і непевність так запалили мене, що я спустився в низ слідом за двома тінями. Дорога вилася як лин між скельними ярами. Скелі були вохкі і дихали тяжко, на їх чолах виступав піт. Я ступав скоро, напруживши всі мої змисли. Часами губився в тісних коридорах, де тільки вузенький шматочок неба повівав понад мною, як синява стрічка, то знова вузенька стежка несла мене, причіплена як гніздо ластівки до скельної стіни . . . То знову треба було хапатися мохів або зниділого косодеревиння, щоби не покотитися з камінням у пропасть. Час од часу падало каміння з гуркотом у низ, падало з глухим гомоном у море, який грізно добігав до моїх ушей, наче якась осторога. Я дивувався сам, що в мене стільки сил. Спинившись раз, почув, як омліває моє тіло . . . і зараз же зірвався на рівні ноги і напруживши всі сили, біг як скажений за недосяжною цілю . . . І раптом на закруті з протилежної стіни виринув передімною образ, від якого я скаменів.

Мій інстинкт мене не ошукав. Вона сиділа, а

коло неї був Дальматинець і палко говорив до неї. Вона лише легко боронилася сливе остатком сил . . . він впив свої очі в її і розмахуючи руками сильно розповідав щось, підносив пальці до гори — наче на знак присяги. Опісля клявся на всіх богів. Хоч ціла ситуація не була без патосу, то всеж мала в собі щось з тої прегарної дикости країни, до якої вони обоє належали, якої дітьми вони були. Я відразу відчув цілу мою чужість, цілу віддаль, яка ділила мене від неї — і страшний жаль, який огорнув мене до неї, перемінився в глибокий біль. Я аж тепер бачив, які перешкоди між нами, це, що вона своїм тонким жіночим інстинктом давно відчувала:

»Чи Ти мене дійсно, правдиво любиш?«

І якась надлюдська відрухова сила пхнула мене — як машину в повнім бігу кине контрпара в противний бік — і я хотів в той мент вернутися.

Одначе в неосторожності чи в запальчивім осліпленню я торкнув камінь, який з страшним гуркотом упав в пропасть . . .

Я зблід і став як окаменілий стовп.

На другій стороні знялась метушня. Беатріче крикнула, наче збуджена з страшного сну, а Дальматинець, вхопивши її одною рукою, другою сягнув за турецькою пістолею.

Метушня. Незрозумілі прокльони. Дуло пістолі звернено до мене. Білий дим. Гук. Роздертий жіночий крик рятунку. І страшний шум спадаючих тіл у пропасть. Тисячні відгомони згуку і тиша . . .

Тиша, яка наказувала мені: сповни свою повинність.

Я глянув у низ.

Підімною валилися ноги, а підлий страх перед смертю замкнув мені очі. Не знаю більш, що я робив. Тільки чув в ушах цей наказуючий тон: жертви жадають крови, чи в Тебе нема стільки сили, щоби пійти за нею . . . слабодухий! Підла креатуро! Я лежав на краю скелі і дивився тупо як божевільний у низ, де спокійно, якби ніколи нічого, йшов біг филь і фасцинував мене своєю глибокою зеленю. Мені здавалося, що двоє страшних, переляканих очей тягне мене в низ . . .

Аж тепер почав поволи працювати повільний мозок.

Він отверезив мене. Вона, мій найліпший янгол, моє все, що я тепер стратив на все життя, здержувала його — а він, стративши рівновагу, покотився, потягнувши її за собою в низ.

Мойому страшному горю не було кінця . . . Стративши охоту до життя, не маючи відваги відобрати собі його, постановив я як найскорше віді-

хати з П. Останнього дня пішов до каплички і давши паламареві більшу суму, попрохав образ Мадонни. Він не хотів її дати, бо казав, що вона чудотворна. Але коли я блиснув перед його очима кількома франками, його старече придуркувате лице розяснилося. »Про неї лише оповідають, сіньоре, що вона чудотворна, але в дійсности ще нікого не вилічила — а мені здається, що вона не приносить щастя« — тут він замнявся, бо побачив, що стрілив дурницю — »це значить, мені не принесла щастя . . .« Шкутильгаючи, він приніс мені образ, який завинув в кусник старого жовтого фоліянта.

Чи на мені помстилися духи краю?

Так. Я думаю.

Не любив я її так, як міг. Бо любив у ній цю велику, безмежну, дику природу, що вичарувала в мене ніжні тони арф, які я перелив на неї . . . А в неї було стільки цеї природи, стільки моря й вітру, запахів оранж і синьої далечини гір, стільки туги за Італією, стільки тіней кипарисів, стільки строгого стилю римських руїн, стільки кипучого життя, стільки теплих заток, стільки вохких, сілю насичених скель, стільки полуденного сонця і фасцинуючої сили сріблистих ночей, що я піддався цілком цьому впливові,

який гойдав мою душу, взносив її, додавав їй чару й принади, наче я пив з грецького кратеру вино олімпійських виноградниць.

В неї любив я кров Адрії та Дальматії — стару й нову кров Спалята . . .

Це все може бути сон. Ти не маєш права любити так сильно щось чуже. Щоб Ти не осягнув цього, про це стараються боги і наділюють Тебе жертвами. Але коли я в моїй дорогій невіджалованій, але в моїм серцю вічній, Беатріче любив лише принаду й солодощі природи, то й це гріх . . . Бо в жінці любити маєш жінку . . .

Маленька сієненська Мадонна з своїми скосими очима й мягкою смутною усмішкою є моїм живим спомином і з нею я ніколи не розстануся.

А тепер з засльозеним оком відлучуюся від вас, прегарні, дикі, пошарпані побережжа — прегарні й жорстокі — і складаю вам святу обітницю, що коли прийде час, де буду чути обовязок відходу, то буду між вашими скелями шукати ложа й відпочинку.

Відень, дня 9./V. 1920 р.

ІІІ

ОСІНЬ

Осінь.

Я вже стрічався з Тобою, але не око в око, не сам на сам. Все було це серед людей, де легко скрити своє нутро й пірнути в хвилюючій масі розсипаних душ... Цим разом я стрінувся з Тобою сам на сам.

Осінь була на дворі й сміялось сумно моє серце. Осінь... грало так сильно у всіх моїх нервах, що перемінилося це в оден тон, що тремтів навколо мене й який я мусів передати на полотно... І ось я стою в моїм ателє і золото-сіра краска розсипалася по розтягненім полотні, котре лише на краю біло всміхається.

Але я не можу діткнутися пензля. Не можу й не знаю, чому не можу. Чи ввійшов я в фазу мистецької безплодности, чи апатія огорнула моє єство, не розберу. А може ні. Я бачу десь

у глибині моїх почувань причину. Але лекше прочути, як висказати її. А може це вчорашня пригода так розброїла мене . . . І знов поринаю й гублюся в гадках і плутаюся й не можу з місця і стою на однім, а мої гадки кружляють все в коло і в коло. Ця мертва внутрішня боротьба обезсилює. Душа заливається мрачною тупістю і думка пиняво йде, а чуття гасне як огник вічної лямпи в склепіннях ґотицької церкви. І ще раз бухає вогонь первісних сил, що стрясають моїм єством, що в судорогах пручається; гарячійше кружляє кров, щоки палають і мені видається, що стіни моєї кімнати розхилюються, розпадаються в ніщо, бо замало в них місця на світ, що роствирається перед моїми очима, якого горизонти червоні як розпалене залізо, а моя душа граничить з безконечним простором, в якому тремтять арфи вічних сфер — віддих божеського духа . . .

— — — — — — — — — — — — — — — —

Та тут зникла уява. Відчинилися двері й увійшла та, на котру я чекав . . . може як раз вона причина моєї мертвоти? Але я не боюся. Бо по тих мертвих филях збираються бурі, збираються потоки всіх почувань, що йдуть з ледівців овіяних подихом творчости і зливаються в одно русло

— що рвучою течією ламає всі перепони і теплом огортає льоди, які нагромадилися коло серця та наповнює невисказаною радістю кожду креатуру, котрої крила чують у собі силу. Бо життя, життя повне й первісне – це сила.

Я встав з місця, подав їй руку й ми сіли на канапі. Її щоки були свіжі, злегка почервоніли й дихали осіннім запахом, який мішався з дивною усмішкою, що береже в собі стільки загадкового.

Ні, не так. Ця усмішка надає загадковості цієї жінки чогось такого привабливого, чогось такого отвертого, що Тобі здається, ось ось . . . загадка розвязана.

»Прийшла до Тебе як обіцяла«, зачала вона тихим підлесливим голосом, котрий втискався сильно в моє єство. »Чи Ти сподівався . . .?«

»Сподівався . . . це мало — я очікував Тебе так певно як жадної події в життю. Я не можу працювати . . .«

Вона розглянулась по ателє, а її очі зупинилися на картині, яку я почав. »Осінь . . . чи ні« — шепнула вона.

»Осінь , сказав я глухо. »Пора завмирання природи, почувань, огню в душі . . .«

»Чи так?« Вона всміхнулася. »Не все . . . Я хотів взяти її за руку й притиснути до моїх уст . . .

»Ні« — сказала вона рішучо. »Я не на це до Тебе прийшла . . . а втім я . . . я не вільна.«

»Чиж це . . .?«

»Так«, передала вона живо, що аж кучері її сфилювалися . . .

»Алеж я без Тебе жити не можу! . . .« — сказав я тремтючим голосом. »Чи Ти не любиш мене?«

»Не вільно мені . . . .«, вишептала вона, а в її очах лежав такий вираз болю, що мені жаль стало цеї жінки. Чому? Чому? — повторював я й моє нутро прошибали судороги, що йшли як ті жовті филі осінні в краєвиді моєї картини.

»Ось задля чого« — вона вказала на картину.

»Задля Тебе самого . . .«, притакнула вона сумно. Я встав і почав ходити по кімнаті. Дивна тяжка ненависть виростала нагло з мого нутра до мого мистецтва. Це задля нього я маю тратити моє щастя, задля нього не може жінка, котру кохаю понад усе, стати моєю . . .

Вона підійшла до мене і приложила свою руку до мого чола. »Зрозумій мене« — сказала солодким голосом . . . »Ти все лише в мені любиш мою красу, а не мене . . .« Очі її палали дивним світлом. Мені нагадувалася дельфійська сибілля сикстинської каплиці, в якої очах тільки немину-

чої будучности, що Ти мимохіть жахаєшся своєї власної долі . . .

»І ти прийшла це мені сказати . . . і більш нічого . . . не маєш для мене?«

Ми сіли. Я спер мою голову на її колінах. Вона бавилася моїми кучерями, дивилася прямо в мої очі і казала дзвінким, спокійним голосом: »Я маю для Тебе багато. Але це не дасться сказати в кількох словах. Ти маєш мою цілу любов . . .

»Не розумію Тебе«, перебив я.

»Я не хочу, щоб Ти мене розумів зараз у цю мить . . . але згодом зрозумієш мене . . .«

Я держав її руку й чув її близкість біля мене і вколисав мої розбиті, пошарпані почування в мелянхолійну пісню щастя. Я не питав більше, бо це почування росло в мені щораз сильнійше й забивало всі инші і крізь сірожовті фарби осені вихилювалося до мене це дивно — гарне лице, повне таємної усмішки і манило мене десь туди, де губляться межі дійсности, де синє світло уявної теплоти сяє на верхах наших почувань.

Я її часто стрічав ще, але не око в око, не сам на сам. Бо це було за болючо для мене й для неї. Я не розумію її ще до нині. Не цілком. Але може це тихе обожання, котре безперестанно пробувало в мені, як Бог пробуває в серцях своїх

святинь, булоб перемінилося в пристрасть, котра пориває Тебе й побиває почування несподіваним огнем, засліплюючи очі . . . а опісля гине та гасне в попелі зівялих почувань. Чи це вона хотіла сказати . . . не зна . . . може ще більше. Так це говорили мені її очі, коли вона серед веселих усмішок людей глянула на мене й тихою мовою темних очей мені казала: »Не вір мені. Думаєш, що моя веселість між людьми правдива? Що це в дійсности моє єство? Ти єдиний, що знаєш це. Це наша любов . . . може надійде час . . .« Може це останнє я лише сам доповнив собі. Та втім не знаю. Але це наповнювало мою душу тихою радісною надією й життя моє набирало змісту, а легкий ритм колихав мою душу, в котрій будилися нові пісні, овіяні подихом її єства.

Відень, дня 30. жовтня 1919 р.

III

ДИВНА ПРИГОДА

Дивна пригода.

Місто мене втомило і я виїхав на село до К. Я завсігди їздив тамтуди, бо воно дивно мене вспокоювало.

Це була підгірська місцевість, де в літі було багато зелені, а в осени червоних та жовтих фарб. Гір я не люблю. А радше люблю їх також, особливо мраки гірські і це свіже, безпосередне, чисте та прозоре повітря — що тісно звязане з скелями. Але гори наповнюють мене неспокоєм і вони не для моєї містом схвильованої душі. Вони непокоять. Вони деруть твоє нутро на кусники, подібно як їх гострі шпилі роздирають тіла хмар . . . І тому лиш часами, лиш часами може дивитися око людське за смілим летом орла, і душа може товаришити позолоченим од сонця його крилам — а так душа любить часто землю, чорну, запа-

хами соків насичену землю, бо часто її породила земля. І відци ця любов. Але й в клітинах чорної землі є подих божий . . .

З собою взяв товариша. Це мій пес Гектор.

»Гектор, до ніг!«

І він приходить до мене, поволи сунеться його гнучкий мягкий хребет і кладеться до моїх ніг. Опісля дивиться на мене блискучими очима наче питає, що я хочу . . . і кладе голову між свої довгі ноги, а час од часу підносить свої звислі вуха, як почує підозрілий шелест . . .

Часами беру рушницю, мій зелений капелюх і стрілецьку торбу з юхту. Гектор скакає мені до рамен, гавкає, піниться з радости й ми йдемо полями в ліс.

Мраки поволи підносяться й омотують собою дерева . . . А вони виглядаютъ наче ті танцівниці, в яких скорий рух помняв фалди їх шовкових суконок та блискучих муселінів, що тріпаються як коруговки вколо їх струнких елястичних станів. На травах ще повно роси, котра перлинами ллється на моїх чоботях, по боках пса й іскриться в рожевім рефлєксі сходячого сонця. Йдемо слідом звірини: там зайчик перебіг дорогу, зляканий так вчасними гістьми, я знімаю рушницю й стріляю найперш з одного, опісля з

другого дула, а він біжить дальше. Я певно за коротко мірив. Набиваю скоро рушницю. Але — запізно, він вже далеко — може сидить у криївці й сміється з нас . . . Лише нещасливий Гектор гавкає, що аж цілий ліс лунає від його гавкання. Гектор, тихо! Ша! Дай їм спати!

І так ідемо дальше; якась спокійна нота огортає мене, що тремтить тут у повітрі, — я не знаю, що це.

Мені здається, що небо зсилає якісь предивні филі, що розходяться кругами по цілім лісі й завивають мене в свій предивний ритм. Небо дихає. Рівно . . . Рівно . . . наче колісце цеї великої будівлі світової . . . І мені здається, що хтось доторкується мене, легко, мягко, я чую наче поцілунок на моїх лицях. Тихо. — Тихо. —

Хто це?

Хто це цілує мої щоки тепло й ніжно? Хто піднімає мої почування, наповнюючи їх дивним ритмом? Хто ллє в моє серце любов до цього всього кругом?

Мені здається, що я вбіраю душу цього всього. Ту невидиму, велику, вічну. Цього премудрого будівничого, що будує всі форми,: листя папороті, по котрих ступаю, блескучі крила комашки, що бренить над моїм ухом, горби, що лежать і ди-

хають тяжко як могили велетнів, і цю велику шкляну баню, що замикає всіх у собі і дзвенить як срібні пісні невидимих арф . . .

Моє серце наповнюється вдячністю до Нього, що злучив це все, велике й мале і повязав їх нитками одного великого серця, в котре ми всі — всі великі й малі, сильні й слабі ввійдемо . . .

І так я дійшов до краю ліса Сідаю й стираю піт з чола. Гектор гавкає в лісі. З узлісся зірвалося стадо курей, залопотіло й сіло в низу за горбом. На право розтягається лука. Ліниво пасеться худоба. Чути лише дзвінки тут і там. Часами виринає темна маса й гине знову в мряці. Оподалік біліють хати. Я рушаю з місця, а Гектор біжить за мною.

В коминку палахкоче перший огонь. В замрачені вікна знадвору кланяється осінь . . .

Сижу, передімною лежить Сведенборг, в якого поволи вчитуюся. Його не можна скоро читати. А також не в кожду пору. Бо Сведенборг вимагає настрою.

І часами з пожовклих сторін віє цей же самий запах, що огортав мене в лісі, наче він виссав його з безконечного простору й втиснув у зміст книги. Свіжі джерела розходяться й оживлюють мою кімнату і тобі здається, що ти спішиш туди,

де осліплений Фавст звернув своє закінчене життя: до вічних матерій.

В инших місцях здається, що його душа рожевіє запалом молодечого захоплення, купаючись у тайнах природи. А з його слів виростають крила фантазії й поривають тебе маґічною силою в небеса...

— — — arcana coeli...

Так я жию якийсь час і годую змучену душу самотою. Опісля шукаю людей...

В поблизу мешкає моя сусідка Марта. Ми знайомі від двох літ. Вона вдова й має малого синка. Він має мамині очі й кругленьке личко.

Пані Марта ще молода, коло тридцять. Як вона стоїть увечері перед дверми дому, коли його білі стіни притемнені зеленою тіню каштанів, то кождий переходячий спиняється й дивиться. А я сижу часами в моїм садку, дивлюся крадькома в сторону її хати й бачу лиш барвні плями, бо це далеко від мене: на темнім тлі дверей рисується стрункий її зріст, на сильних плечах спочиває червона хустка, що кидає змягчений рефлекс на її свіжі щоки, котрі стають ніжніщі й тоніші. Вони оправлені ясним волоссям, котре виліскує, як на декотрих портретах Пальми Векхі... Взагалі... О ні, я бувби за багато

сказав. Але в тих хвилинах тихого обожання забуваю про ліс, про Гектора, а навіть про Сведенборга, який ось впав з моїх колін і лежить на землі . . .

А часами ввечері прохожуюсь коло її вікон, де тепло блимає світло в їдальні — вона сидить і шиє, а навпроти сидить Богдан і бавиться . . .

Ось там тепер . . . разом сидіти . . . Такі дивні гадки ходять мені по голові й я трохи змучений ними. Неспокій будиться знову в моїм нутрі. Але не той неспокій міста, не та боротьба проти оголомшуючої машини, котра роздирає твою душу й нищить твоє Найліпше. Ні — це той солодкий неспокій, що може повязаний невидимими нитками з ново пробуженою любовю.

Такими вечорами вертаюся до дому, сідаю при коминку, дивлюся в палахкотіння веселих огників та в гру червоних тіней на стіні і поволи вдумуюся в положення, які хіба лише можуть приснитися. Чи це все не можливе . . . а всеж . . . »я не ідеаліст, але дійсність є карикатурою річей кругом нас«, сказав хтось. Пунктум. І я вірю в це. І навіть вірю в це, що життя це казка, котру снує щось Незнане, Чорне, що стоїть поза нашими плечима й сміється з нас: ха — ха — ха! Він має »свою волю«. А що скажеш, приятелю, як тобі нога висовгнеться, або віз тебе переїде або тим

подібні »дурниці« тобі стануться. Щож? Це також »твоя воля«? Це дрібниці, скажеш — а життя не складається з дрібниць, життя це щось Велике . . . — Приятелю дорогий, я тобі скажу, що життя це щось підло дрібне й воно з цих дрібниць, »випадків«, припадків, над котрими тобі годі панувати — якраз складається. Подивися раз мікроскопом на життя, бо твій телєскоп показує злудні картини.

Я аж тепер спостеріг, що це маленький чоловічок, карлик, стояв за моїм кріслом; він вискочив з огню і станув обома ніжками на окладинці Сведенборга. В перший мент мене це здивувало, але цей маленький чоловічок вклонився гарно — він зачав мене бавити. Сідайте прошу — і я поклав пуделочко з цигарами, на котрім він з охотою сів.

»Чим можу Вам . . .?«

Він всміхнувся чемно: »Ні, ні . . . я якраз до Вас маю діло.« Ось бачите, сказав він, покиньмо фільософічні діспути на тему життя, вони й так не доведуть до чогось, а гляньмо в життя, яке тут в околиці відбувається.

»Чи Ви знаєте, що Вашій сусідці сталося тяжке нещастя, її дитина лежить у тяжкій гарячці?«

Я зірвався з місця.

»Спокійно. Не хвилюйтесь. Лікаря поблизу нема . . . але чи не можете Ви помогти?«

»Зараз, зараз . . .« Я встав з крісла й почав шукати мої річи . . . аж несподівано Гектор гавкнув і на це застукав хтось до дверей.

Це була служниця пані Марти. »У нас дитина захворіла, вибачайте, що Вас нахожу в таку пізню пору, але в цілій окрузі лікаря нема, а пані дуже неспокійна.«

»Іду« — сказав я — наче був приготовлений на все. Служниця здивувалася. »Чи Ви може знаєте про це?« »Ні, ні« — казав я нервозним голосом. »Але ходім скорше.« На дворі було холодно і я прийшов трохи до себе, бо досі робив все в півсвідомости, не думаючи про ніщо — махинально наче в сні.

В спальні, в яку я ввійшов, було розсіяне приглушене світло синявої абажурової лямпи. Під стіною стояло дитиняче ліжко з синіми завісочками. При ліжку схилилася пані Марта. Ми привіталися мовчки і я підійшов до хворої дитини. Головка була розпалена, а очі дихали гарячкою.

»Це тяжка перестуда«, заспокоював я свою сусідку, коли ми перейшли до другої кімнати.

»Ви знаєте, що Богдан маячить і це мене так непокоїть . . .«

»У дітей це часто« — відказував я — »діти маячать далеко легче як старші.«

»Чи можу зостатися на ніч при Вас?«

»О, ні — відказала вона рішучо — »я трохи заспокоїлася: як що заглянете завтра, то буду Вам дуже вдячна.«

Цеї ночі я не повернувся більше до дому, бо за душно мені було. Я пійшов дорогою в поле й споглядав час од часу на зорі, що мою душу так дивно заспокоювали. Великий Віз стояв перед моєю хатою наче чекав на мене й запрошував мене до їзди . . . Чекай! Чекай! Аж полагожу мої справи, а потім може сяде ще одна особа зі мною. Чуєш, небесний Возе!

На небі росло сіре світло дня, коли я вертався додому й думав ще все про предивну нічну пригоду . . .

*

Богдан поволи приходить до себе. Я щоденний гість у пані Марти й зауважую, що її наповнює щось журбою. Це не недуга Богдана, бо він уже сливе здоров. З її очей читаю, що вона не спить ночами . . .

»Пані Марто, чи Вам можу порадити в чому-небудь, помогти? Ви не спали нині . . .

Вона збентежилася. »Ні, це нічого. Я часто не сплю. Але це минає.«

Коло моєї сусідки щось діється. Тільки ще не знаю, що це. Якісь люде заходять увечері, оглядають дім, подвіря, міряють оком, кивають головами і йдуть. Що це має означати?

Переходячи раз біля ґрупи людей, почув я такі слова: »Завтра піде дім пані М. на ліцитацію . . . А що не булоб це . . .« дальше не чув я нічого, бо говорячий нахилився до сусіда і шептав йому щось до уха.

Ага! Тепер розумію. І я приспішив ходу й зайшов до неї. Я хотів їй сказати прямо все, що мав на серцю . . . але побачивши її, не міг. Вона панує над собою, як рідко хто і не зраджує нічого. Тільки менче говорить і це видно справляє їй трудність. Передовсім супроти мене. Мені жаль її. Я думав помогти їй зараз, тепер приміром, і сказати слідуюче: »Я знаю все, пані Марто, все. Не гнівайтеся на мене. Ви — так сказатиб — жінка, яка стратила мужа й сама на світі. Ви зрозумієте . . . чи не мігби я Вам . . . так, так — — —« Але ні, плутаються мені слова і я не можу дальше говорити. Ні, не можу. І ситуація стає дуже неприємною, а пані Марта просить, щоб я більш до неї не заходив. Бо вона горда душа — о, це я знаю. Як вона дякує, то виглядає все, начеб вона розділювала подяку, а часами здається

тобі, що вона дуже зимна. Так, але я знаю, що це лише на зовні, а внутрі кипить.

Я гласкаю Богдана, що став моїм приятелем і питаюся, чи він може завтра зайти до мене.

»Завтра . . .« каже вона і блідне . . . »завтра ні, це не піде . . .«

»Чому це?«

»Ні, ні« — відказує вона й тратить свою певність. І коли я налягаю, вона дозволяє, бо бачить, що Богдан стягає личко до плачу . . .

І я так розпрощався.

В салі гостинниці під »Золотим Оком« відбувалася ліцитація. Коли я ввійшов, уже чорно було від людей. Я чув тільки голос ліцитатора:

»Тисячу корон . . . тисячу . . . по трет . . . ій ра . . . а . . . з.«

»Тисячу двісті« — гукнув я з дверей. Всі оглянулися в мою сторону. Я стояв спокійно, підпершися обома руками . . . кругом розійшлися шепти.

Ліцитатор кричав захриплим голосом:

»Тисячу двісті . . . Тисячу двісті . . . Тисячу двісті!«

Настала мовчанка, заки молоток впав на стіл:

»Триста,« гукнув хтось з середини. »Пятьсот« — сказав я всміхаючись.

»Пятьсот по тре . . . е . . . тій . . . раз!«

Молоток упав на стіл, настало замішання... я пійшов до стола, щоб полагодити формальности. Зосталося ще кількох цікавих, що шептали між собою, на яких я не звертав уваги. Полагодивши справи, йшов я додому і якось дивно легко стало мені. Я ще ніколи так скоро не зайшов з майдану до хати — а може це лише мені видавалося. Не знаю.

Але якесь чуття певности ввійшло в моє нутро, тільки — як дальше, що робити... щоби її тим не зразити?

Як що вона довідається, а це станеться може ще нині, щож мені робити? А може вона вже тепер знає й думає про мене...: визискав ситуацію... та зробив добрий інтерес. Що-ж я на це? Не можу прямо пійти до неї і сказати: »Моя дорога пані, я купив Вашу хату, а тепер оддаю Вам її, але тому, що я великий еґоїст і хочу відплати — — — прошу вашої... ва... а... шої руки.«

Ні, ні, це би була репресія, тим більше, що я ще цілком непевний, а втім не говорив з нею ніколи про такі річи...

Ні. Аж одразу спадає мені щось на гадку: я вертаюся назад і біжу на майдан, там мешкає під числом 3. мій знайомий, кулявий Андрій.

»Бачите, таке — кажу й кладу йому руку на плече, а він ще більш подався від цього й став меншим. »Я завтра їду і Ви возьмете мої річи і понесете до залізниці . . . як звичайно — а тепер слухайте: в моїй шафі висить старе вбрання — дуже старе, я його ніколи не ношу більш, воно Ваше . . .

В нього заблистіли очі. Для мене? Дійсно для мене? Пане! Я вже пять літ не мав убрання і це було старе полатане. Це пан бурмістр викинув на сміття . . . я знайшов його. О! Я так не можу . . .

Він надумався. »Може я куплю від Вас.«

»Але бачите, я жадаю за це прислуги від Вас,« сказав я коротко.

Він ріс. Він ріс у моїх очах. Йому здавалося, що він більш не кулявий, що він більш не поштурханець цілого міста, тільки, що він ще не вірив. — Він не вірив і нахилявся до мене, щоби чути більше й мурмотів якісь незрозумілі слова під носом, що мали може означати: »це-ж немошливе« — він все говорив »ш« замість »ж« —. »Але це, що Вам скажу, зостанеться між нами,« сказав я, поглянувши довірочно на нього.

Він аж підскочив і зачав вимахувати руками. »Ви можете на мене цілком певно покладатися,«

— причім він поклав одну руку на груди . . . »на мене« . . . додав він гордо.

»Ось у чому річ. Я купив дім п. М. на ліцитації. Ви маєте сказати їй, що я купив його для себе, але тому, що не маю часу тепер ним завідувати, прошу її, щоби вона тим занялася підчас моєї неприсутности. Господарство ціле передаю їй, ось тут ключі. Ви зрозуміли?«

»Ро . . . зу . . . мію . . . « відказав Андрій; це йому, котрого всі тут в околиці вважали за ідіота, ніколи не лучилося.

»Завтра о шестій! . . . На стації!«

»Як звичайно.« »Моє глибоке поважання«, додав він серйозно і певний своєї справи.

Я обернувся й ішов вспокоєний. Нагло почув за собою кроки. Обертаюся й добачую Андрія. »Я . . . я ще хотів, говорив він загикуючись, »запитати . . . або чи з цим убранням . . . чи я добре чув?«

»Так, це Ваше, а зрештою можете його викинути, як хочете, на сміття, це Ваша річ . . .«

*

У вечері сів я при коминку й взяв Сведенборга »Diarium spirituale« в руки. Це дивно. Більш як двіста літ ніхто й не чув про Сведен-

борга . . . так, так. Цеж натуралістичне століття, століття позитивних наук, епоха Дарвіна, Гекля . . . Але я не вірю в Дарвіна. Особливо — читаючи Сведенборга. Ось приміром: Дарвін стоїть на становищу абсолютної спадковости. Добре. Родичі мають трьох синів: один з них має талан, взноситься так високо, що де які добачують у нім ґенія. Після теорії Дарвіна обидва другі сини повинні бути також таланами, ґеніями. Неправда-ж? Тимчасом показується, що два другі сини цілком неталановиті, пересічні, мірнота . . . но і щож?

А хто пояснить це, що якраз тут і там — не знати звідки, з глибин людскости, несподівано, як метеор — появляється ґеній . . . Приятелю, з натуралістичними теоріями не зайдеш далеко і тому не оперуй ними проти Сведенборга і не смійся з нього, що він стояв в контакті з »иншим світом«, подібно як його духова дитина — Доктор Фавст . . .

Але я змучений нині. Мої повіки тяжкі. З рук мені випадає книжка, а маленький чемний карлик, що це з ним я вів розмову, бажає мені доброго сну.

.

Ранком збудив мене Андрій. Він стоїть на середині кімнати, мне в руках шапку й розглядається по кімнаті; в тім падають його очі на дубову

шафу, котра розтворена. На ліво висить зелене вбрання з роговими ґузиками . . . Я обсервую його. Він хоче щось сказати, але повздержується. Він ще не вірить. Я показую на вбрання. »Це можете й викинути, робіть з ним, що хочете . . .« Він стоїть і не знає, що казати, його очі бігають від мене до вбрання, від убрання до мене: »Це . . . це . . . отже правда . . .?«

Він схиляється скоро і порається коло моїх річей, неначе сховати хоче свою радість. По дорозі здавалося мені, що він не кульгав, а підскакував.

»Ключі маєте?«

»Маю,« каже він певний себе.

»Та не забувайте на припоручення!

Поїзд рушив і поніс мене скоро й легко до міста.

Не міг я цим разом вернутися до моїх занять, як перед тим. Я відчував якусь порожнечу в нутрі, якесь невдоволення з щоденної праці, яка не все сталить і додає сил. Ні, о ні! Цим разом вона дратувала мене. І замість засобу свіжости, який я привозив з підгірської місцевости, якесь дивне пригноблення опанувало мене . . . глибоке невдоволення з моїх вчинків.

Часами . . . ввечері при світлі жовтястої лямпи,

що прибірала цілу мою кімнату в якусь ближче неокреслену млу, я плутався в лябіринті моїх гадок, над якими кружляв у найтонших фарбах її образ. Я нагадував собі вечорі, що я їх перевів в її товаристві, вечорі повні цього дивного тепла, яке кружляє в кімнаті від одної до другої милої особи . . . І часами здавалося мені, коли я примкнув очі, що ми нахилюємося в двійку над ліжком Богданка, голова при голові . . . близько себе — рамя при рамени. Тоді я зривався з крісла, бігав по кімнаті і питав себе: »Чому, чому ти не сказав їй отверто, щиро . . . може тепер буде запізно . . . може хто инший зайде в її дім і . . .« На цю гадку в мені бурилася кров. Ці неспокійні думки, повні гарячих бажань, повні гарячки, що розходилася по цілім моїм тілі, переслідували мене й не давали одної хвилі спокою. Це не лиш моя вина . . . вона так дивно зимною була, мені здається часами, що в неї так мало правдивого, жіночого тепла, жадного пориву . . .

А всеж вона молода жінка, гарна, повна життя, радощів . . . чиж вона має якісь тайні причини? Не знаю. Дитина?! Чи в ній сила життєвого імпульсу, цей часто найсильнійший демон жінки — не переможе любов до дитини? . . . Вона боїться? Чиж може її любов до першого чоло-

віка перенеслася на дитину, цю одиноку живу частину по нім? Не знаю, не знаю, а радше не хочу знати . . . і знову замикаю очі й у мраках, які розносять стіни моєї кімнати, відтвирається дорога, що йде глибоко, глибоко в обрій, по обох боках шелестять берези й значать білі сліди на синім — ясно синім небі і цею дорогою йде вона поволи, але розглядається на всі сторони, час од часу прикладає руку до уст, наче кличе когось . . . Кого? Кого вона шукає?

Нараз чую крізь шелест берез і спів пташок і шум вітру — солодкий голос її, в котрім розпливається мягко безконечна туга за чимсь, що щораз близше і близше підходить до мене — і зливається зо мною, наче частиною її тут — був я . . .

Пані Марта нині особливо врадована. Це видно вже по її скорих рухах, які вийшли нині дещо з рівноваги і по червоних щоках — а в очах граються огники дивні, незрозумілі, що обіцюють багато.

У ній наче пробудилось щось нове — жіноче, яке досі було приглушене, приспане і це освіжує ціле її єство й якийсь відблиск іде від неї, падає на її оточення . . .

І вона ще не хоче признати, навіть про себе, навіть у своїм нутрі, причини цеї зміни, так само,

як вона не хотіла перед внутрішнім суддею признати причини свого пригноблення . . .

Часами знову зривається в неї обурення на своє власне поступовання, на її власні почування до чогось їй близче незнаного, але повного солодких щасливих спогадів . . . І в тих хвилях зневіри вона підходила до Богдана й цілувала його гаряче, брала його на коліна, а він здивований вибухами її пестощів боронився всміхаючись од сильних поцілунків. Тоді чула вона, що не лише дитину вона тулить до серця й оточує пестощами, але що хоче в тім огні любови приглушити зростаючу тугу до нього. І так несподівано освідомивши собі, що вона шукає в пестощах дитини — опускала ремена, опускала відразу Богдана й бігла до своєї кімнати, щоби там серед сліз вилляти на самоті ці неописані внутрішні зусилля в боротьбі між обовязком матері й любовю до нього . . . Богдан зоставався сам і задуманий кивав головою, а часами тихо йшов на пальцях до її кімнати, ставав при дверях, а чуючи голос сердечного плачу, не смів переступити порогів кімнати . . . Прочувало його дитиняче серце щось темне, наче велика тінь виростала перед його ясною дитинячою душею й грозила затемнити її. Дитинячий інстинкт боровся й терпів

разом з материним, а може вони лучилися разо
і набирали сили в спільнім змаганню — якоїсь не
певної спільної еґзістенції в будучности . . .

І тому вона так змінилася, коли довідалася пр
мій приїзд. Щось непокінчене, якийсь фраґмен
якесь торзо зосталося між нами, щось, ш
вимагало порішення — подібно як двоє люде
розійдеться без прощання, без останнього слов
того останнього, в котрім все може бути, все -
де вривається часто спокійна нитка життєва й ці
життя стоїть перед тобою і кладе на це остан
слово свій важкий тягар.

Прощай на все — або зостанься!

Кулявий Андрій прийняв мене на стації. Мовч
мняв шапку в руках і дурновато всміхався.

»Все в порядку в мене дома . . .?« — запита
я і затяв батогом, аж коні рушили раптом
місця так, що Андрій мало не випав з візка . . .

»Все, пане.«

Тепер зауважив я, що Андрій мав моє зеле
вбрання на собі. Він стидався. І здавалося, на
його зсохле, запале тіло ховалося в цій зеле
перед моїми очима. І я більш не дивився н
нього і не питався за це, що мені лежало пер
довсім на серцю.

Скорше! Скорше! Уже там бути. Коні рвали вперед, візок тряс нами, Андрій сидів скулений, трохи блідий.

»Ту... у... т в ді... л... л, по... ві... ль... ні... ще...«

»До б... і... бі... са... там...«, гукнув я. Він замовк. За дві хвилини стояв візок перед моїм домом. Хмара пороху гналася за нами.

Цього я не сподівався. Перед ґанком, під двома каштанами стояла пані Марта з Богданом. Вона всміхалася. І я бачив, як легкий румянець покрив її щоки. Я вискочив з візка, а Богдан підбіг до мене й кинувся мені на шию... Ми з мамою так довго на Вас чекали, так довго...

»Чи так?« — питав я подаючи їй руку й глянув в її очі... а в них казало щось: »Ти сумніваєшся ще... ще... —

Ось тепер зоставимо Вас, одпічніть — а на обід просимо до нас... добре?« сказала пані Марта.

»Добре... добре...« Богдан скакав ще коло мене: »А може я зостанусь...?«

І він зостався.

Він зайшовся від сміху, коли я витягнув з куферка паяца, кинувся на нього й зачав його цілувати, опісля посадив його на софі в кутику, сам

сів, поклавши ногу на ногу і зачав з ним поважн
діскусію . . . Паяц сидів у кутику й вибухам сміх
Богдана відповідали лише дзвіночки його куме
ної шапочки, що розносилися по цілій кімнаті
вибігали через вікно, яке дихало осіннім пох
трям . . .

На столі стояли в прозорій молошній вазі бі
й рожеві айстри, що оживлювали покій. »Це ь
мами . . . , сказав Богдан, коли я приступив до ньо
й гласкав його ясні кучері . . . »Але знаєте, вуйк
—« він мене тепер так називав: »мама часто та
сумна і я не знаю, чому. Може Ви би з нею п
говорили . . .«

»Сумна кажеш? . . . гм . . .«

Я поглянув через вікно й бачив, як на подвір
Андрій порався коло коней, обтирав їх коцом,
пара йшла з їх гарячих тулубів . . . Чи вона м
які гризоти? — подумав я — — —

»Чи Ви знаєте, що Андрій у нас служить? В
такий смішний, а коли сміється, то все зуби п
казує . . . гігігі . . . каже він . . . і більш ніщо, але
що я нудюся — то йду до нього і прошу, щ
він мені казки розказував. О, Андрій уміє розк
зувати . . .«

Та тут Богдан нагадав собі паяца, побіг
нього і зоставив мене самого з моїми гадками.

По обіді пані Марта попрохала мене до свого покою.

»Я з Вами хотіла поговорити . . .«, зачала вона, але я чув, що в неї голос тремтить . . .

Настала мовчанка.

Я дивився через вікно й мій зір блукав по зле брукованій площі майдану, а коли вернувся назад, не знайшовши там нічого, спочив на ній.

Вона ціла тремтіла . . .

І нагло несподівано вибухнула плачем.

»Пані Марто, заспокойтеся . . .«

Я встав з крісла й підійшов до неї.

Вона сховала лице в руках, сперла їх на колінах і заносилася від плачу.

Я вернувся на своє місце.

Тихо. Тільки час од часу розноситься жіноче шльохання. На стіні вибивав годинник ліниво й поволи годину. Слабі соняшні промені падали від вікна, досягали її зігнену постать і бавилися її волоссям і контуром її лиця, яке набирало дивної тонкости й ніжности. В сльозах, які повисли на її віях, гралися іскорки й падали на її темну сукню . . .

Я запер віддих і чекав, аж вибух мине. Коли вона трохи вспокоїлася, я взяв її руку й запитав тепло:

»Чи Вам щось ... долягає?«

Вона поволи піднесла голову і сказала: »Я не можу цього від Вас прийняти ... цього, що Ви для мене зробили і тому ... тому я порішила виїхати звідци до моїх кревняків ...«

»Алеж, пані Марто« — відповідав я — »я лише на купні Вашого дому ... Ви розумієте, у мене це була спекуляція ... я не розумію Вас ...«

Вона видивилася на мене. Може вона не чула фалшу, який одбивався в тих словах.

»Так ... Це лиш спекуляція.« Вона наче вспокоїлася. Очі її не мали більше цього очікуючого блеску, з них упав якийсь тягар, але наче якийсь новий повис. »Одначе я цього не можу так зрозуміти.«

Я всміхнувся. »Воно, бачите, ціни камениць так пішли в гору, що вже нині цілком не жалую купна ...«

»Це лиш спекуляція ...« — повторювала вона наче не могла повірити власним словам. »То у Вас взагалі все спекуляція і навіть, де чуже нещастя ...«

Я схилив голову й мало що не сказав: »Не вірте мені. Моя дорога инша. Вона йшла через Ваш дім до Вашого серця ...«

Але я не сказав цього, не знаю, чому. Опісля жалував моєї нещирости.

А найохотніще розказав би їй мій сон, коли бачив її, як ішла дорогою серед поля й шукала мене . . .

Ми розпрощалися зимно з цим, що вона скоро виїде.

Тепер я програв кампанію. Через незручність і незнання психольоґії жінки й через . . .

А одначе щось казало мені, що це ще не дефінітивний кінець, не епільоґ, бо як могло це так скінчитися? Фіяско? Ні! Ходім у ліс і звернім наші гадки на инші шляхи, або читаймо Сведенборга, поринаймо в його глибинах і замкнім книгу нашого життя, вона така мало цікава . . .

Переходячи повз дім п. Марти, добачую, що вона сидить і читає книжку, а Богдан їсть хліб з маслом — а побачивши мене, біжить до вікна й киває рукою . . . Я всміхаюся до нього й припинюю легко мій хід. Він киває, щоби я ввійшов до їх хати, але п. Марта сидить непорушно на своїм місці, наче нічого не бачить. Ні, нічого. Тільки через її лице прошибає щось . . . і її уста звужуються — це я бачу точно — і стискаються сильно, що аж злегка біліють. І я йду скоро повз їх дім.

Одного вечора, ледви я сів при коминку, стукає хтось до дверей.

»Прошу!«

»Це Ви, пані Марто?« — запитав я, коли вона відчинила двері.

»Це я . . . я . . .«

На дворі шумів вітер та вдирався до кімнати, полумя зачало нетерпеливо филювати і сипало непевні блиски на її лице, в якім видно було замішання.

»Прошу ближче. Сідайте.«

Вона все ще стоїть коло дверей і не поступає.

»Я лиш на хвильку. Хотіла з Вами розпрощатись. Завтра їду. Так, уже певно завтра . . .

Я підійшов до неї і зняв з неї плащ і темносинястий шаль. Її щоки були гарячі, а в очах лежав якийсь далекий, замрачений смуток.

Ми сіли при коминку, дивилися в палахкотіння полумя, що падало, гинуло, то знов підносилося й бухало в гору — сипіло й витягало як змії свої голови в гору, в цей чорний отвір, наче сподівалося відтам чогось . . . Це почуття людини, що витягає свою вогняну шию до Темного чогось. До долі.

Вітер термосить шибками, зірок не видко. Прикро самотньому . . . Якийсь дивний ляк огортає своїми сітками — полумями душу . . . і з глибини кричить щось: комусь другому близькому скажи про цей тягар, про ту самітність, про остров, на

якого скелястім побережжу плаче твоя розбита душа й витягає благаючо руки . . . і десь в поблизу гойдається на филях ратункова боя, червоний сиргуч її тіла манить твоє око, ось . . . ось . . . вже досягаю її . . .

Чи ці думки повставали рівночасно в нас обох? Не знаю. Хтож сміє запускатися в ті дивні містерії взаємности двох душ? Вони часто без слів ведуть тайні розмови . . .

Беру лагідно її руку й кажу спокійно, дивлючися в її лице: »Пані Марто, чи Вам легко завтра відїхати звідси?«

Вона раптом подивилася на мене. Її округлі очі побільшали і в них лежало й пестилося це одно велике питання жінки: »А ти, ти любиш . . .?«

І моє око відповідало тепло: »Ти-ж знаєш . . .«

»Я . . . мушу їхати . . .« – сказала вона рішучо й подалася взад фотелю так, що її лице потонуло в тінях.

»Хтож Вас примушує? . . .«

»Ви« — сказала вона твердо. »Ви, що бавитеся моєю долею . . .«

»Я . . . ні . . . я Вас люблю . . .« — пробурмотів я.

»Ха — ха . . .« — понеслось по кімнаті, побігло у полумя й згоріло там . . .

»Таке! А тепер я вже задовго у Вас. Прощайте!« Вона скоро взяла плащ на себе й вибігла з покою.

Я зостався сам. Ходив по кімнаті, ставав коло вікна, ріжні гадки бігали в голові, вони спішили, спішили, ніхто їх не здержував. Ніхто.

На фотелі висів її синястий шаль. Вона забула його. Чи дійсно, пані Марто, Ви забули його? І якась неясна гадка прошибає мене. Віднести? Може вона навмисно . . . чи це . . . до біса там, не розбереш!

Я беру шаль ще теплий від її тіла і хочу якраз вийти, як в дверях стрічаюся з нею.

»Я забула шаль у Вас,« каже вона задихано.

»Так, так Ви забули,« але в моїм голосі чути легку іронію. Я не міг її затаїти.

»Ви може думаєте, що я навмисно . . .?«

»Ні, ні.« Вона морщить брови. А я в нутрі сміюся.

Мовчанка. Я виграв. Так. І кажу певним голосом: »Я думаю, що навмисно. Може поступите близче, пані Марто.«

»Марто!« — кажу тихо, коли мої руки гладили її мягке волосся . . . »Ми про себе вже давно знаємо . . . а бесіду душ тяжко обманити, чи ні . . .?«

»Ні, ні.« Вона схиляється, її уста на пів отворені, а очі її пестяться з моїми, вона шепче тисячу любих слів і перериває їх цілунками.

В тім раптом дивиться мені в очі, вираз її лиця стає поважний.

»А Богдан? Богдан? Це перший раз, що я забула за нього . . .«

»Він буде нашою першою дитиною . . . Чи не так?«

І я стискаю її руки.

А вона цілує мене й каже: »Це від Богдана.«

На краю Сходу вже блідло небо й витало нас змучених спільним почуттям. Я відпровадив її до дому. »До завтра. Гарний буде день. Уже падає роса.« Вона всміхалася й усміхом цим наче дякувала мовчки за все: »Я щаслива . . . щаслива,« повторювали уста, наче вічну пісню без слів.

Я пійшов у ліс на зустріч ранній зорі. Вона ніжна, прегарна, а її світло розтягалося над лісом, деревами, наді мною й та сама ніжність, що розлилась у моїй душі, купає небо в рожевих проблесках денного світла.

Відень, дня 6./XII. 1919 р.

III

КАЗКА

ПРО

ДИВА

Казка про душу.

Це розповів мені якийсь незнайомий, давно, не відаю вже, коли. Може більш і не повторю її докладно, може і дещо буде змінено у ній, але найважнійше буду старатися віддати.

Казку цю оповідала мені дуже цікава людина. Нині уже таких рідко стрітити — в часах, як декотрі кажуть, великої культури, де можна літати в повітрі й їздити під землею (хоч мені ця висока культура часами видається дуже проблематичної вартости, але про це в такім оповіданні чейже годі писати, бо кождий читач знизав би раменами й сказав би: ось яка з Вас немодерна людина). Так в дійсности ці люди нині вже на вимертю, але в тім якраз лежить їх вартість, і я чую завсігди до них сильний потяг . . . Він нагадує мені фіґуру з якоїсь старої картини, але не розберу

більше, де я бачив її, чи в ґравюрах Ґої, — чи може в Кальо?

Я стрінув його в однім товаристві, де він сидів сам в кутику й лише здалека приглядався людям. Я підійшов до нього й запитав, чому він не бере участи в загальній розмові.

Він змішався дуже, коли я до нього приступив — і сміявся конвенціонально, причому встав з крісла і я бачив, що він горбатий. Він стояв передімною, підскакував на своїх тонких круглих ногах, а на його устах гралася дурновата усмішка. Це було перше враження. Корисне — не корисне? Це тяжко віддати. Але мені не розходиться якраз передовсім про це, чи людина на мене робить »корисне або некорисне враження« — але чи вона має в собі дещо цікаве, а навіть еґзотичне. А тому, що в нинішних часах люди стараються затерти ці всі сліди »цікавости чи зовнішньої еґзотичности« через одностайне вбрання й одноманітний габітус — горбатий чоловічок зробив на мене досить приємне враження...

Поволи — ми засіли при столику і закурили цигарки — він освоювався зі мною, з його уст зникла ця дурновата усмішка, а очі його мали в собі якийсь дивний невисказаний вираз, вони видавалися мені мудрими... На собі мав він окса-

мітний, трохи споловілий одяг зеленястого кольору з ясними ґузиками — трохи немодний — подумав я — це добре: може й він подібний, а мене тягне до всього, що дихає старовиною.

Ми розговорилися й стало ґепліще. Він навіть досить балакучий і оповідає мені дещо з свого життя. Опісля ми попрощалися, а він обіцяв мене відвідати. Я завважив при відході, що про нього ніхто не турбувався, ніхто не звертав уваги. Наче його не було. І хтож мав на нього звертати увагу . . .? У нього не було дотепу ані діялектики, він був вічно змішаний, а одинокою відповідю на дані йому питання була дурновата усмішка . . . Чи тут є чого дивуватися?

А одначе я думав про нього цілу дорогу. І не міг дочекатися, аж він загляне до мене.

Але дарма. Минуло кілька місяців, а він не зголошувався. Я вже й забув про нього.

Аж одного вечера стрінув його на вулиці. Він змішався ще більш і був би по привитанню втік найохотнійше. Але я держав його сильно за руку і сливе змусив іти разом до мого дому. Аж по годині освоївся він зі мною, починаючи на ново. Він нарікав на життя, на дорожню і розповів мені, що його видавець не хоче виплатити йому вперед грошей . . .

»А так, Ви письменник...« перервав я йому і всміхнувся.

Його це дуже збентежило: »Який там з мене письменник! Що Ви таке...« і зачав вимахувати рукою — »ні, ні, я до нічого, Ви знаєте, ось на смітник зі мною...«

Я вспокоїв його. »Чи Ви вірите в Бога?«, запитав він одразу й подивився мені в очі. — »Звідки Ви це — так несподівано...«

»Я конче хотів знати, чи Ви вірите в Бога, в душу, в позагробове життя?« — »На це не можна з місця відповісти, сказав я по хвилині... в кождім разі...«

»Я не вірю в доґми — сказав він, але ось у чому річ: мені здається, що в доґмах якраз Бога немає... життя немає, а Бог якраз є в життю...«

Я подумав. »Ви правду кажете, це й моя гадка.«

»Розказати Вам одну казку —?«

»Розказуйте — лише подам Вам чаю...«

Ми сиділи, попиваючи чай, а він розказував поволи, але живо, казку про душу, яку він чув від одного старого чоловіка, що вже помер. Казка видавалася мені дуже, дуже старовинною, а може сягала прахристиянських часів (значиться — Христос жив у людині вже перед його історичним виступом; це важне, так сказатиб, для хронольоґії

оповідання — але не хочу мучити читача науковими замітками).

Я подаю її лише в скороченню, бо подробиці випали мені з голови: в ній багато фантазії і тому нехай читач не питає, »чи це можливе?«

Ні, цього ані я, ані мій малий приятель не хоче. Бо це казка. Але хто зна . . . може . . . може казка часами більше скаже ніж »правдиве оповідання« — може казка . . . ні — а може наше життя це казка, а не правда — чи там »нецікаве оповідання.« Але до річи.

Бог загнівався на людей і відібрав їм це, що вони мали від нього найліпшого, найдорозшого: душу. Бо Бог обдумав точно плян створення людини і останнє найвисше, що він їй дав, це була душа.

Він викроїв частину сферичного синього небозводу і з цеї легкої матерії створив душу. Але не віддав її зараз людині, на це він був за розумний.

Він одіслав її, щоб вона бачила це, чого на землі ніде не побачиш . . .

І душа взяла крила на себе й полетіла туди, де їй казав Бог, через сім сфер небесних, а летіла довго — сім день — а в »тамтім обчисленю« це сім вічностей . . .

Тут за сімома небами душа була щаслива і свобідна; вона мала крила і могла літати, а границь ніяких там не було — хіба Бог. Бо ця остання сфера граничила якраз з Богом. Але свобода — а мешканці цеї сфери називали це безконечність — сягала так далеко, що їм вільно було переходити границі і душа могла денно, о скільки Він не був занятий творенням світа, глядіти в лице і в очі Бога. А очі Бога були цілком прозорі й сипали дивне сяйво, котре наповнювало невисказаною радістю і щастям кождого, що міг у них глядіти.

Аж одного ранку, коли душа кружляла навколо сивої голови Бога і тріпала весело крильми, пригадав собі Бог щось, подивився в гору і побачивши крилату душу, сказав: »Ти вже доволі надивилась на мене, на моє небо і на мої зорі, котрі є лише діядемами на головах моїх янголів . . . тепер мусиш зійти зі мною поміж люди на землю . . .«

»Поміж люди?« — запитала цікаво душа. »Що це?«

»Побачиш«, сказав Бог гнівно і в лиці Його було можна вичитати невдоволення. Чи Він уже тоді був невдоволений і з створення людини, чи з цього, що мусів душу їй віддати — це невідомо. Але про це можна догадатися.

Як душа почула це, посумніла, спустила крила й сіла на хмарі, а з її синіх очей поплили сльози, котрі блищали дивним срібно-синім сяйвом і падали ген у море.

Бог був підчас цього якраз по дорозі на землю. Він летів як блискавка з розпростертими раменами, а плащ Його чинив страшний шум і вітер, що гнув всі дерева до долу . . . У тім запримітив Він, що щось тепле падає в море: теплі краплини, котрих блеск подібний був до очей душі.

І жалко стало Богові цих краплин, які пропадали в морі й Він постановив у своїм серцю: »хай вони скаменіють«. Зараз же й сталося. І від цього часу знаходяться перли в морю, і вони прегарні виглядом, та не завсігди приносять щастя людям: цеж скаменілі сльози.

Ранньою зорею послав Бог душу серед хору всіх небесних співів і голосу янгольських труб на землю. На першім променю, який сполучив ранню зорю з чолом першої людини, спустилася душа та замешкала в її серцю.

І від тоді почалися дні горя й мук для душі. Перший рід людський бунтувався проти власних душ, він одроджувався й приобіцяв убити в собі душу . . .

А душа боролася і памятала останні слова Бога: »Ти є духом мого Духа, тілом мого тіла, єством мого єства — а про це, що ти бачила в небі, не забувай ніколи, бо як забудеш, то погубиш себе. Бо знай, що я хочу, щоб частина Бога була в людині . . .

Раз у ночі затріпало щось крилами коло голови Бога, що лежала в мягких подушках хмар:

»Це ти — скрикнув Бог . . . чи ти забула мої слова?«

Душа стояла мовчки й вся тремтіла. »Не чуєш . . .« і Бог стягнув грізно сиві — густі брови.

»Чую« — відказала тихо душа, а її голос стратив цілий первісний блеск — »але я вже більш не можу там на землі жити, в людських серцях так темно . . .«

На ці слова Бог зірвався з свого ложа з хмар так, що всі хмари порушилися з місця і настала страшна буря.

»Геть з моїх очей« — гукнув він, »ти бо знаєш, де твоє місце!!«

Душа стояла мовчки, похилила голову й заплакала.

Тоді отямився Бог, посадив душу на свої коліна, гласкав її мягке волосся і допитувався, що їй бракує . . .

І вона розповіла йому ціле горе. І скінчила тяжким докором: »Боже — чому Ти зробив з мене невільницю, чому Ти кинув мене в ту темну тюрму людського тіла? . . .« Дивися на мої скрівавлені крила: день і ніч бю я ними о шерсткі стіни моєї вязниці і не можу ніяк видістатись до чогось ясного, чогось, що нагадує Твої добрі очі, Твоє лагідне лице . . .

Тоді Бог попав у тяжку задуму і великий сумнів хитав його нутром. Це була хвиля, де він вагався, чи не зоставити душі при собі і не позбавити її людини.

Тут мій гість замовк на хвилину. Він поглянув на мене, бо ось підчас оповідання він дивився цілий час десь . . . в ближче неозначене місце.

»Чи це кінець?«, запитав я, стримуючи віддих в собі.

Воно властиво так. Але послухайте дальше.

Бог успокоїв душу, взяв її за руку і повів на землю. По дорозі сказав їй таке: »Ти будеш стояти від нині при уродинах кождої людини, а відійдеш від неї аж по її смерти . . . але бач: не у всіх людях рівномірно розділені мої частини, але лише у тих, де я хочу . . . ти розумієш мене . . . Часами іменно, коли людська злоба перейде свою

міру, тоді я хочу говорити через моїх людей — а тоді тіло людське для тебе не буде тюрмою, а прегарною рослиною, котрої коріння спочиває в землі й тягне з неї соки, а цвіт розпливається, цвітучи у синім етері небес . . .«

І душа затріпала крилами і полетіла в напрямі, де їй вказав Бог.

Перелетіла Рим, Колосей і місце, де ще стояла базиліка св. Петра і звернулася до Фльоренції, там, де вказував їй палець Божий (це діялося в середніх віках — бо стільки часу минуло від розмови душі з Богом). В Фльоренції прийшла на світ під той час чудна дитина під іменем Данте Аліґієрі і до його дому спустилася тихо як ніч нова людська душа.

І перший раз від давніх давен збудилась у цього великого чоловіка любов до цього Висшого, що кружляє понад нашою головою, що опановує нашу долю, що робить прозорим наше тіло і підносить нас на невидимих крилах наших найглибших почувань.

І душа, перший раз повернувши до Бога, сказала йому: »Боже, як мудро зробив Ти, що послав мене на землю, бо я чула й там Твій голос і бачила Твої ясні очі й лице . . . в грудях цього чоловіка була частина й воля Твоя . . .«

Тут мій гість змовк.

Я спитав згодом, поклавши мою руку на його рамя: »Чи це не Ваш додаток?«

Він похитав головою. »Може бути, бачите, але я до Дантого чую таке глибоке привязання, що мусів вплести в мою історію його ймя, а якби не Данте, то бувби хто инший . . .«

Я подумав і сказав одразу: »Розумію Вас тепер, чому Ви питали мене, чи я вірю в Бога . . .«

»Чому?« — запитав він цікаво, підскочивши до гори. »Ось з цеї причини: тому, що Ви — так сказатиб — появу великих людей пояснюєте близкістю Бога . . .«

»Ні, ні« кричав він — але зараз успокоївся. Може й ця гадка імовірна . . .

»Цеж проте Ваша казка.

Отже запевнюю Вас, що й я в Вашу казку вірю . . .«

»Це не може бути!« — скрикнув він урадований, почав бігати по кімнаті, стискав мої руки, а відійшовши від мене, забув навіть свій капелюх.

III

СИЛА ВОЛІ

Сила волї.

Бувають хвилі в мене, коли я почуваю себе »слабим«. Мене покидають сили. Я цілком певним оком сліжу за цим дивним процесом і мені здається, що на кінці моїх жил проміннями виходить енерґія, як ті електричні проміні, що в притемненому просторі розгалужуються в стотисячних претонесеньких ниточках і зникають, розсипуючи запах озону. Тоді пропадає з моїх нервів ціла там захована енерґія й я чую, що позбуваюся чогось чужого з свого тіла. Так, чужого.

Я сидів одного вечора при коминку й слухав цеї дивної мельодії, яка супровожала процес обезсилення. Я взяв до рук олівець і почав точно з годинником перед собою записувати прояви цього процесу . . .

Він поступав поволи. Тут мушу признатися, що

в тім обезсиленню лежало якесь дивно приємне почування. Наче Ти зближувався раз у раз до цієї абсолютної тиші, яка царювала в сутінках моєї кімнати . . . Я відчував, як якийсь холод поволи втискався в мої жили, опановав мою кров . . . наче між рухом моєї крови й простором, який мене окружав, була певна, цілком певна циркуляція, наче мої жили були отверті й вдихували в себе здовкола атмосферу. Опісля наступало повільне зникання інтелектуальних моторів волі. Я хотів приміром кілька разів сказати: »Встань« до себе. І я чув, як цілим моїм тілом стрясало це слово: »Встань«. Наче хтось чужий, невидимий наказував мені, зморщивши брови . . . але я не міг.

Я радився лікарів — професорів. Кождий нервольоґ добачував усе щось инше в моїй недузі. Їх діяґнози збаламутили мене цілком. І я перестав їм вірити, бо всі їх діяґнози зводилися до чисто фізичних причин. Я хотів впровадити їх на дорогу психічних причин моєї недуги, але дарма . . . Я перечитав цілі книги про факірів і їхній спосіб гартування волі й прийшов до переконання — що я цілком противна натура, що я факір »слабої волі« — — — і поволи зачав тратити надію на моє видужання . . .

Літом вислали мене в гори до купелевої місце-

вости в Б. З самого початку я почував себе ліпше. Свіже, гірське повітря впливало сильно на мої знищені нерви . . . Природа, яка тут у свобіднім розвою чарувала змучене мійським пилом око, впоювала в мене нову енерґію й нову радість до життя . . . Але не на довго. По якімсь часі я знову став тупим, апатичним і перестав ходити на проходи, лежав на широкій веранді, курив, дивися на синьо-блідий обрій і сірі маси гір, що в півкрузі розтягалися перед моїми очима.

У другому кутку веранди лежав якийсь старий, добре виглядаючий пан, з сивою виплеканою бородою, з аристократичними рисами лиця й читав французькі ґазети. Я часто його бачив і коли ми переходили побіч себе, він трохи згорблений, я — повільним тяжким ходом, ми виталися на пів з чемности, на пів з якоїсь неясної симпатії, яка між нами, хоча ми не були знайомі, запанувала . . . Ми так звикли до себе, що коли він не приходив у час і не займав свого звичайного місця — я був неспокійний, оглядався, наче чекав на нього.

Він не був сам. До нього прибігала час до часу вісімнайцять до двайцятьлітня дівчина, шептала йому щось до вуха, сміялася, розглядалася спішно по веранді та жестикулюючи показувала в низ,

де грала капеля й прохожувалися гості. Він хитав головою, часами цілував її в чоло, кивав добродушно пальцем, а вона то вдоволена, то удаючи розгнівану вибігала з веранди і я бачив, як збігала по широких сходах і губилася в товпі курґартена...

Я так звик поволи до цих двох незвичайно симпатичних осіб, що вони були моєю найбільшою атракцією дня.

Я дивувався їх добре уложеним, все рівномірним — (ніколи вони не тратили контенансу) — рухам, їх свобідності, сполученій з цілком дібраною дістинкцією, яка показує, що лише серед певних, нещоденних обставин виплекані ці натури...

Одного вечора ми познайомилися. Пан де Г., як він мені коротко представився, походив з Лінцу й приїхав тут на поратовання здоровля. Він був батьком молодої панночки.

Ми балакали про ріжні, цілком банальні річи, як звичайно при першім знайомстві й розійшлися по своїх кімнатах з тим певним почуванням свіжого вдоволення, яке наступає по першій розмові з симпатичними нам людьми. Мої гадки відбігли від звичайної теми, не кружляли все тим самим рівномірним рухом — гублячися в питаннях, »чому так?«, »чи ти ще слабий?«, »коли видужаєш?«

Вони клубилися навколо сивої голови пана де Г. і ясної головки його дочки. Цей барвний образ, який я все представляв собі, наповнював мою душу приємним запахом новини, яка означує всі сильнійші враження.

Одного гарного пополудня, коли я стояв, спершись на балюстраду тераси й дивився в ясну панораму, яка купалася в повних проміннях сонця, приступив до мене пан де Г. і поставив мені пропозицію, чи не пішов би я з ним до К., місцевости, положеній 500 м. висше кургавза.

Я думав, що він жартує.

Але він повторив свою пропозицію з таким поважним виразом лиця, що я повірив.

»Ви чейже без труду вийдете . . .«

Мені соромно стало. Цей 65-літний дід кпить собі з мене. Ні. Цього не можу допустити.

»Може я сам піду й виручу Вас,« запропонував я — мій голос легко тремтів. Я не був цілком певний, чи в мене буде стільки сили . . .

»Ні,« відповів пан де Г. рішучо: »я мушу бути в К.« При чому він стукнув ліскою по камінній підлозі.

Мене завстидала ця рішучість. Ми рушили.

Дорога вела стрімко до гори. Я сам не був би відважився йти нею. Але пан де Г. так впливав на

мене своєю моторністю, що я, чи хотів чи не хотів, ішов за ним. У моїй душі я паленів з сорому. Це відбивалося на моїй психе, і я був цілком мовчазний. Ішов як машина, як автомат — цілком без власної волі! Ціла моя воля; всі мої нервні апарати залежні були від центра, що поза мною, яким був власне пан де Г.

Він ішов поволи, рівномірно — вперто до гори. Руки заклав назад. Навіть на ліску не спирався. Розіпняв своє довге, сиве пальто, якого поли гойдалися в легенькому вітрі, капелюх держав у руках. Час до часу отирав піт з чола й ішов... лице його мало щось дуже напружене в собі. Ми сіли на скруті лісової дороги. Перед нами був пречудовий краєвид. Унизу блищали бляшані дахи кургавза й лискуча стрічка річки, яка згиналася, зникала в закрутах, то знову виринала з густої зелени смерек. Навпроти дихали синім етером та снігом покриті верхи, — середній овіяний був омофором хмар, з яких виринав ясно й гостро найвисший шпиль. Боки звернені до сонця здавалося, були розпалені як залізо. Повітря було прозоре як скло. На ліво взносилися гордо на скелях руїни замку, що достроювалися до романтичного оточення...

Пан де Г. звернувся до мене з іронічною усмішкою:

»Ви змучені?«

»Ні, о, зовсім ні . . .«, але я відчував, що це не мої власні слова, якась чужа сила говорила з мене. Це я відчував лише півсвідомо. Чи був це пан де Г., чи хто инший . . . не знаю. Я тільки чув, що хтось наказує, хтось діктує, хтось переносить на мене суґестивно свою волю . . .

Пан де Г. взяв мене за руку й почав повільно — з довгими перервами, оповідати свою історію.

Він висловлювався коротко, влучно — кількома словами більше вмів сказати, як другі довгими реченнями. При чому мав дар оповідати цікаво, захоплюючи слухача, який мав нагоду переживати ціле його оповідання. »Це знову ця дивна суґестія«, подумав я. Певно лише я такий податний на цю невхопиму, близче неокреслену суґестію . . .

Подружжа з моєю жінкою, яка була знаною співачкою парижської опери, панною К., на початку було надзвичайно щасливе . . . це значить — ми розуміли себе, як мало які подружжа. Між нами не було ріжниць, ані жадних сильніших діференцій. Я думав спершу, що ми пливемо під добрими авспіціями, але помилився. Жінка моя за якийсь час стала почувати себе дуже нещасливою.

Ми умовилися, що вона не буде більше висту-

пати в опері. Але тяжко, як знаєте, молодий приятелю, — тут він оперся рукою на моїх плечах — відмовити собі замолоду блеску й слави, коли його вже раз зазналося. Не правда? І так почалося. По довгих проханнях, жалях, заклинаннях — я піддався й дозволив їй знову виступати в театрі... Нічого більш не жалую в життю. Тут він схилив голову й дивився в землю, рисуючи на ній ліскою дрібні колісця — як цеї уступчивости. Вона мене погубила.

Від цього часу я не мав ні одної спокійної хвилі. Жінка моя не була для мене, але для »мистецтва« — як вона це називала — й для »світа«. Але більше для цього другого .... додав він, гірко всміхаючись. Жінка моя змінилася від цього часу не до пізнання. Бігала від товариства до товариства, по ночах я сливе ніколи її не бачив, вона верталася до дому над ранок, спала до полудня, опісля виходила до міста й так тягнулося її життя. Вірте мені, дорогий приятелю, у мене було багато терпеливости. Любов учить терпеливости. Доки так було, я не говорив нічого. Але коли почали натякати, коли я опинився в смішній ситуації нічого непрочуваючого мужа, коли з усіх боків посипалися запити: »Пане Г., а Ваша жінка нині де? Ви самі її пускаєте? Ви маєте стільки

довіря до неї?« І коли один приятель мій звернув мені увагу, що моя жінка має зносини з маркізом де В. і що ціле місто про це говорить, я написав листа до неї, в котрім заявив рішучо, що або я, або вона буде змушена покинути столицю. Сам я виїхав до мого маєтку на селі. По якімсь часі довідався від моїх знайомих, що жінка моя покинула місто з маркізом де В...

Я думав, що з більшою відпорністю знесу цей удар. Але я перечислився. Він зїв мені половину мого життя. Мене опанувала така апатія, така страшна пасивність, — тут він дивився на мене й висловлював це акцентуючи — що я почувався як кусник здеревілої матерії, нездібної, нездатної до ніякої праці. Це значить, я залагоджував мої справи, але без цілі, бездушно — одним словом — мені здавалося, що моє життя стратило напрям та зміст.

— — — — — — — — — — — — — — —

Одного дня — по десятьох роках — я одержав листа, в якому незнайомі люди прохають заопікуватися дочкою пані де В., яка умираючи заявила їм, що останнє її гаряче бажання, щоби її дочкою я занявся. Можете представити собі мій біль. Бо я все ще вірив в її поворот... Тут він задумався, покивав сивою головою й по дов-

гій павзі зачав: Всеж таки, помимо того жалю, я тішився, що зможу виховувати цю дорогу памятку по ній, — її дитину . . . Яка була моя радість, коли побачив перед собою дванайцятьлітне дівчатко, що було схоже на свою маму як дві краплини води, — тут його очі засвітилися молодечим огнем радости й щастя, — від цього часу моє життя мало ціль і зміст, великий обовязок додавав охоти старанням і праці. Але на жаль підкопане тяжкими вдарами здоровля загрожувало прикувати мене до ліжка, яке хто зна, чи я бувби коли небудь покинув . . .

А тепер, слухайте . . . Ви може не повірите мені, але я не маю причини перед Вами ховати правду. Він подивився на мене, вхопив мене за руку й почав пристрасно шептати мені на ухо: »Чи Ви знаєте, що я повинен вже 15 літ тому бути в гробі? Я вже тоді чув смерть за плечима й до нині вона стоїть за мною й чекає на мене? Ви знаєте, що я той факір індійський, який штучно собі продовжив життя?! Вірте мені. Я боровся з смертю годинами, днями, тижнями, місяцями, напружуючи всі мої сили. Я дивився їй у вічі, я бачив, як мене покидає життя, як вянуть мязи, вапніють жили, густіє кров — це страшне, правда? — але розпучлива боротьба, зимне, свідоме напру-

ження всіх центрів волі мого орґанізму ставило вспішний опір розкладаючій силі мого хворого тіла. Вибачайте, що так реалістично висловлююся, але описую Вам, як було. Орґанічний процес волі до життя, залізні струни волі боролися проти хемічного розкладу тіла. У мене немає життя, ні, я не жию більш, у мене тільки воля напружена до крайности. Я жию її відрухами, як рефлєксами світла жиють плянети. Я кистяк — наладований електричним током волі, якого реґулюючим центром є мій мозок. Я кождої хвилі можу сказати собі: жити або не жити... Науково не розбереш цей процес. Він свого рода феномен. У нім лежать як раз ніким неосягнені тайни індійських факірів, тайни, що бережені століттями, передавані з уст до уст старечим шопотом діда для внука...

Пан де Г. говорив скоро, нервозно, гарячково, його очі світили якимсь дивним огнем, уста тремтіли, руки жестикулювали експресивно...

»Я воля й мозок... у мене життя немає«, повторював він; »я давно помер, у мене згасло життя, у мене застигли всі соки життєві — чи Ви уявляєте собі, яка це мука втримувати вогонь у печі, яка засуджена, щоб погасати?... Але я жию не для себе, — лише для неї. І доти я не

скажу своїм напруженим змислам одпочити, розплистися в нірвані всесвіту, доки не передам її комусь, про кого буду знати, що він буде її стерегти як ока в голові... Тут він подивився на мене і взяв мене за руку. Сильне зворушення витиснуло йому сльози з очей.

У мені відбувалася раптова зміна .. Вона йшла, наче цих пару невидимих променів соняшних, які видобуваються з під тяжких заслон хмар, вибухають на схилі горбів і озолочують свіжий краєвид по бурі, що минає...

Нове почуття сили вливалося в мої жили, які пристрасно вдихували цих перших вістунів одродження... Чи я попав в якесь нове маґнетичне поле сил та струй життєвих? Чи цей нещасний дід збудив в мені нову енерґію? Не знаю.

Ми встали й пішли поволи до гори.

»Молодий приятелю, почав пан де Г. по довшій мовчанці, Ви перший чоловік на землі, який почув це з моїх уст... бо я від першої хвилі нашого знайомства обрав Вас.«

Я спинився на хвилю і здивовано глянув на нього.

Обрав мене... до чого?

Якесь передчуття, передчуття, яке півсвідомо давно проймало моє серце, пройшло крізь мої нерви...

Я почав розуміти все... Далека панорама розбігалася перед моїми очима, а прикра доргога вказувала на ціль, яку мені пан де Г. обрав... Я все розумів у своїй душі, тільки не розумів цеї податности, з якою я приймав чужі гадки, накази. Чиж та набита як в акомуляторі енерґія цього діда перейшла на мене? У своїй півсвідомости я відчував якийсь протест, якесь обурення проти чужого впливу, але на зовні, на душевній поверхні суґестія наказувала гостро підлягати його волі.

Від цього часу минув рік. Життя моє змінилося до непізнання. Перипетією в нім був цей висше описаний прохід з паном де Г. За тиждень після цього помер пан де Г. на удар серця й зоставив мені свою дочку. На смертельному ложі гралася навколо його старечих уст лагідна, щаслива усмішка: він бачив нас обоїх, злучив наші руки й сказав сильним, певним голосом: »Я вмираю спокійно, бо моя задача сповнена. Жийте щасливо...« Він в останнє подивився на дочку, всміхнувся по дитинячому лагідним усміхом і замкнув очі на все.

З моєї недуги не зосталося й сліду.

У спадщині по нім я одержав цю сильну, ніким і нічим незахитану волю, яка, сполучена з ніжним

почуванням до моєї молодої жінки, додавала мені рівноваги й гармонії в життю. Тільки часами, коли я зоставався сам у своїй кімнаті й думав над собою — виростали з півсвідомости сумніви й побоювання. Я аналізував своє відношення до небіжчика й думав над тим дивним і мені незрозумілим феноменом чужої суґестії. І тоді здавалося мені, що ціле життя це одна суґестія чужих на зовні положених сил, які впливають на нас з силою, котрій годі опертися.

Бог, батьківщина, любов, природа, ненависть — ці первісні почування, які від безпамятних часів опановують життя людини, що були, є й зостануться незмінними по всі віки, тільки що форми їх зміняються в шаленому бігу світового духа, — ці первісні, а заразом останні почування ніщо инше як тільки суґестія . . .? Тоді я ставав тяжко задумливим і якесь глибоке невдоволення непокоїло мене . . . ціле моє життя видавалося мені збудованим на хитких, слабих основах, які кождої хвилі можуть запастися й знищити мене і цю, на зовні сильну тривкість мого щастя.

Спочатку жінка моя не знала, де я пробуваю цілі вечорі. Аж одного дня зайшла випадково до мого кабінету. Я змішався й хотів утаїти свої думки . . . але це мені не вдалося . . . Я розказав

їй всі мої сумніви про нашу любов та наше щастя. Вона дивилася крізь вікно в садок, який покривався фіолєтно-золотистими тінями заходячого вечора й бавилася моїми кучерями . . . Вона слухала й не відповідала нічого.

»А тепер« — сказала вона ніжно, »коли я дивлюся тобі в очі і відчуваю тебе, чи це також суґестія?«

Я дивився їй в очі, в яких погасали, то знов ігралися блискучі вогники, наче хтось запалював, то знову гасив — хтось з двору, невидимий, недоступний — і я не був в стані нічого думати, нічого казати, я тільки бачив її і нахилювався над отвореними очима, над якими повисла її душа . . .

Там читав я відповідь і чув, що в наших відносинах є ще щось більш як суґестія, як заповіт небіжчика, як чужа для нас, ярмом накладена воля, як щоденно плекана любов.

Я гласкав її мягкі щоки й вдихував запах її золотистого волосся, а вона легенько всміхаючися, з напів замкненими очима, витягнула свої білі руки по мене . . .

III

ДИВАК

Дивак.

Чи Ти вмієш, приятелю, стояти годинами перед свіжою зеленю вкритим деревом і дивуватись його красою? Чи Ти вмієш сидіти спокійно й пити очима красу його росту, гнучкість галуззя, його веселі гри з вітром, який плентається в кучерях — листях його верхів? Ні, до цього треба настрою, тихих спокійних хвиль . . . кілька вирваних од злобної долі споминів щастя . . . Кілька струн мусить злегка ворушитися десь у поблизу центра твоїх почувань, десь коло серця . . . До цього треба простору, який розливається поміж Тобою й всесвітом, як все заливаюче море, і який лучить орґани — кіньчики твоїх найтонших нервів, твоє дійсне, правдиве, глибоке »Я« із зорями, що губляться в мраках хмар, з молочними шляхами, що перехрещують небозвід з фарбою ранньої

зірки, яка вилонюється зза лісів як нове життя, повне вогняної свіжости й запахів пробудження . . .

Я нині вів діяльоґ з окруженням. Мене люде не інтересують. Я не бачу їх. Не хочу бачити. Бо вони не такі повні краси, як це розгалужене дерево передомною, якого ніжні галузочки виглядають як зелені перегородки на золотій і синявій емалії неба. Я не сам. Навколо люде. А я всеж таки сам, бо сам на сам веду розмови, дивуюся, любуюся, не можу надивитися на природу. І одна гадка приходить мені до голови: я не можу ніколи бути дуже нещасливим, не можу ніколи всього втратити, бо я маю щось, чого другі не мають. Це не Сократові мудрощі, не безконечне знання світа — (а хтож його взагалі знає?) — не чистий, незмінний характер, не залізна воля, не жадоба безмежної влади, не земські добра — а ця наївна любов до моїх дерев, до зір, до неба, до ночі, ранку й вечора . . .

Це дивне щось. Я питав багатьох про це. Вони мене не розуміють. Я говорив з побожними й казав їм: »Моліться до рослин, до неба, до сонця, до зір, та молочних доріг, ставайте на коліна перед ними й моліться. Бо вони ліпші від Вас, — це я Вам кажу!«

Вони мовчали. І я подумав у серцю: Бідні Ви,

у Вас Бог не перевуває. Шкода й говорити з Вами про це. У Ваших серцях Бог завмер, а молитви Ваші засихають на Ваших устах.

Я говорив з ученими. Вони кивали головами. Вони відкривають тайни природи, знімають серпанок мли, яким перед людським оком замикається ліс під вечір або зоряне небо, вони хочуть бачити нагу природу в її первісному виді — око в око, вони хотять зайти в спружини творення . . . і так вони губляться. Поміж ними мало Нютоніє, Руссо та Гешів, які творчою силою злегенька дотикалися живчиків природних тайн і замикали очі від блеску вогняного сонця або первісних явищ природи!

Вони хитали головами, бо для них краси й сили не було; була тільки жадоба знання, яка наче проклін зависла над їх головами.

Я шукав між людьми когось, щоб з ним поділитися моїми почуваннями. Дарма. Їх почування звернені на инші шляхи. Життєва боротьба нищить їх, поїдає денно їх краще »я«, яке вони скорше чи пізніще викидають на смітник як баляст.

Люде як люде. Все такими були й будуть. Всеж за них хтось почуває, хтось думає, хтось застановляється над життям. Вони ж жиють. Це для

них доволі. Наживають багацтва, славу, родини, — а поза тим? Поза тим нема нічого, над чим варто й подумать. — Проклята людська машино! О, як точно ти працюєш і які великі результати твої: прожить, відробить своє від А до З, тілом і душею, і увінчать діло величним кінцем чогось ще більш марного — що звете життям... Але зоставлю ці медитації. Бо ще й тебе прозвуть диваком, як ось мою нововіднайдену людину, яка так мені впала до вподоби. Може це задля цього вона так мені подобалося, що часто сиділа під »моїм червоним кленом«, якого я оглядав і яким я так любувався. Не знаю. Мабуть.

Я раз присів до нього й ми зговорилися. Від цього вечора ми сходилися частіше. Ми не балакали багато. Це було причиною для нас обох. Ми відчували це, але про це ніколи не балакали. А двох людей лучить скоро якась невидима симпатія, коли щось несказане, але обома відчуте зостанеться поміж ними наче тайна.

Чи він любив природу так, як я? Я не питав його про це. Це мене дивувало. Бо я такий був чуткий на цьому пункті, що турбував кождого. Його не міг. Він взагалі був недоступний. Я зрештою мало знав про нього. Лише часами почув дещо з його коротких речень. Він наче на хвилю

розхилював заслону, як цей голяндський маляр »Життя св. Марії«, і я дивився на фраґменти його прецікавих переживань, а опісля він спускав її знову обережно й скоро і зоставляв мене в непевности. Він старший був від мене — мав яких 35—40 літ, не більше. Але в нього було щось таке потягаюче, що я часами забував і на дерева кругом і на червоні фуксії, що розпалювалися на круглих травниках, на все. Він приковував мене до себе.

Чим він властиво є? — питав я себе. І це питання, яке відбивалось у цілій моїй фізіономії, у цілому мойому відношенню до нього, мусіло звернути і його увагу. Але він мовчав уперто й давав моїй подразненій фантазії широке поле до розвязки загадок.

Я старався з його зовнішнього вигляду заключити про його життя, походження, характер звання... В тім відгадуванню мав я багато досвіду, бо »фізіономіка«, ця наука, яку оснував Ляфатер, приятель Ґетого, була одна з найбільш потягаючих наук для мене.

І я заключував по його зовнішніх рисах. Це людина, яка була в життю виколієна якимсь нещастям з нормального шляху. Ціле поступовання виявляло сліди незвичайно старанного виховання,

глибоку освіту й знання людей і світа. Він мусів дуже багато обертатися між людьми.

Але це я міг обсервувати лише тоді, коли він випадав з своєї ролі. Бо він грав передомною... Він був при цьому дуже обережний, але часами помимо цеї обережности моє тонке ухо ловило фалшивий тон, зле маскований рух. Він тоді був змішаний, замовчував і зараз прощався зо мною. Одначе слідуючого дня він появлявся знову.

Для мене мала ціла його поява щось романтичне в собі. І мимо цього, що він був убраний дуже бідно й ходив усе в тому самому сірому, немодному жакеті, який бачив уже може й десятки літ, в сірому, округлому капелюхові і блідо — жовтій краватці, — всеж таки його поява мала в собі щось особливе, що відріжнювало його від других. Мені здавалося, що він носить цей одяг з певною гордістю, з певним почуттям висшости над другими.

Делікатно я хотів довідатися дещо близше про його життя. Він звертався тоді на инші теми. Він говорив про природу. Це потягало мене дуже, але все таки цікавість у мене росла. Я хотів пізнати якраз його природу! О, та проклята »фізіономіка«! Коли він зачав говорити про природу, то попадав у рід екстази... Він тоді дивився в далечину, був цілком захоплений і не запримічу-

вав навіть, чи його слухають, чи ні. Я міг безпечно відійти тоді, а він був би того не запримітив. Особливою його темою була хемія. Він мусів мати до неї якесь тіснійше, близче відношення. Вона виповнювала певно більність його життя . . .

Я пробував стрінутися з ним в инших місцях, запрошував його до себе. Дарма. Він був упертий і все тримався того самого місця.

Тоді я постановив слідити за ним. Це не була легка справа, бо він мав себе пильно на увазі — неначе прочував щось подібне. Я йшов звичайно здалека за ним по другому боці тротуару й не спускав з нього очей. Як довго ми йшли бульварами, так довго я міг слідити за ним. Опісля він скручував у середину старого міста. Я й далі не спускав з нього очей. Але коли ми запускались у вузенькі, круті вулички, тоді я, не можучи йти за ним крок за кроком, губив його. Нараз він пропадав. Я крутивсь якийсь час і не знайшовши ні сліду, вертався розчарований до дому. Все-ж таки я уявляв собі якусь бідну нужденну кватиру, яку він замешкував і якої він стидався. Я думав, що це була причина, чому він не хотів, щоб я довідався, де він мешкає.

Незадовго я переконався, що причина була зовсім инша.

Від певного часу мій знайомий проявляє сильне зденервовання. Він мало говорить. Часами відрізується гостро. Не слухає, про що йде мова. Руки йому тремтять. Чоло й брови зморщені.

Я вдаю, що це мало мене інтересує. Але в суті річи я палаю цікавістю. І ось я постановив скористати з його зденервовання і рішив нахабно йти за ним. І це мені вдалося. Він ішов задуманий, похиливши голову, потручуючи час до часу перехожих, які обкидували його злісними увагами. Але він навіть не відповідав, тільки йшов затоплений у собі. Я міг іти крок за кроком, а може навіть взяти його під руку, він не був би зауважив мене. Я переконаний у цьому.

Перед старим понурим домом з рококовим порталем він спинився. Дім робив дуже непривітне враження. Віконниці першого поверху були зачинені, брама з випуклими старими різьбами мовчала, — робила враження, наче ніхто туди не входив. Мій знайомий потягнув за дзвінок. Роздалося глухе биття дзвінка і в заржавілім замку обернувся ключ. В напів відхилених дверях показалося старече, зівяле, жіноче лице. Побурмотіло щось невдоволено, що мало певно означати »Добрий вечір« і мій знайомий зник у сутінках коридора.

Я зостався сам, оглядав дім, який видавався

мені не менче містичним, як мій знайомий. Щось ворушилося в мойому нутрі, якась вперта злобна цікавість, яка твердо мені наказувала: Ти мусиш туди ввійти. Ти мусиш зняти заслону з цеї тайни. І з цими гадками я лишав поволи безлюдну вулицю. Моя постанова що раз сильніще наповнювала мене незломним наміром навіть силою вдертися в це »закляте нутро«, як я його собі назвав.

— — — — — — — — — — — — — —

Так знову минуло кілька днів, які для мене пройшли серед вічних плянів і роздумувань над способом, як відкрити таємну появу мого знайомого. Але нічого реального не впало мені на гадку, я боявся, що ціла »експедиція« скінчиться на нічому.

Аж догідний випадок прийшов мені з поміччю. Від кількох днів мій знайомий не появлявся на нами визначеному місці під »червоним кленом«. Припускаючи, що він захворів, постановив я його відвідати.

Ставши перед брамою з двома великими атлянтами, потягнув я трохи енерґічнійше, як звик, за дзвінок. Кров заграла швидше, змисли мої були сильно напружені...

По хвилі чекання двері відхилилися й показалося те саме зівяле, старече лице й двоє гострих

очей змірило мене недовірливо. »Ви до кого?« — пробурмотів захриплий голос. »До п. К., одвідати« — відповів я рішучо. На це вона примкнула двері.

Я чув тільки, як по сходах стукали деревляні постоли . . .

Чекати?

Я переміг собе. За хвилю знову відчинилися двері.

»Чи це в важній справі? Мій пан у цій порі не приймає . . .«

Я сказав моє імя. Вона ще не була переконана що до моїх добрих замірів, але коли зауважила, що я не рухаюся з місця, відхилила злегка двері і впустила мене в сіни.

Замкнула поволи двері, перекрутила заржавілий ключ і не відзиваючися ні одним словом, пошкутильгала знову круглими, темними сходами на гору.

Я зостався сам і оглядався обержно та цікаво по сінях. Інстинктовно оглянув замок і ключ.

Сіни були понурі й темні. Низьке плоске склепіння з закуреним пляфоном носило сліди старих барокових фресків. В чотирьох нишах стояли барокові в контрапост вигнуті статуї: Абунданція, Фльора, Геракль та Посейдон. Їх гладенькі, старовинною плятиною покриті тіла блистіли в пів-

сумерку яркими рефлєксами денного світла, яке падало крізь шкляні двері з саду. В садку стояв фонтан, а з широко отворених ротів двох дельфінів переливалися в роскішних каскадах тонесенькі промені води . . .

З цього настрою збудила мене стара сторожиха, показуючи, куди йти. Я ступав поволи й обережно за нею, запамятуючи собі докладно дорогу.

Минувши дубові широкі сходи з різьбленою балюстрадою, опинилися ми в довгому коридорі, на якого стінах висів ряд портретів: ґалєрія предків. Я вичитував з них якісь подібні риси мого таємного знайомого. Десь на кінці цього предовгого ряду мусить висіти його портрет, думав я, з примішкою трохи здеґенерованих рис . . . З десятка найріжнородніщих облич я міг легко сконструовати собі його живий образ. В кождім з них була частина його, а в ньому їх частина. І ось знов я бавлюся в фізіономіку. Це-ж дійсно не на місці. Я йшов задумано дальше.

Великі білі двері з прегарною золотою боазерією ввели мене до просторої кімнати, яка виглядала радше на малий музей. Я лише міг кинути здивованим оком на тисячу річей, які тут були розміщені. У цілому сальоні панував стиль

і добрий вибір. Тяжкі різьблені меблі, на стінах теплі, флямандські ґобеліни в приглушених фарбах, у табельотках італійські брондзи та дельфійські вази заповнювали в прегарній гармонії кімнату, яка вся була погружена в синявих тінях завісок, що мягко перепускали денне світло . . .

Слідуюча кімната це була бібліотека. Ряди книжок у прегарних шкіряних оправах стояли в поличках, яких рами знималися в барокових звоях, увінчаних головками янголиків, фавнів та маскаронів.

На кінці бібліотеки ми спинилися, а моя провідниця застукала легко до шкляних дверей, які були частиною старого церковного вітражу і представляли св. Петра й Павла . . .

Я увійшов і застав мого знайомого при бюрку, занятого якимсь старим фоліянтом. На столі стояли й лежали астрономічні інструменти. Старий ґльобус при вікні затемнював покій. Сцена нагадувала деякі Рембрандові картини з ученими і зробила на мене дуже приємне враження. І хоч як дивною й таємною видавалася мені ця обстанова, в якій я не сподівався ніколи застати мого знайомого, то все-ж таки я освоївся скоро з новим настроєм.

Мій знайомий стиснув мені руку й попрохав

сідати. Моя ціла увага сконцентрувалася на ньому. »Ви не гнівайтеся на мене,« — зачав я трохи нервово — »що зайшов просто до Вас, але . . . Ви не показувалися кілька днів і я хотів попитатися, що з Вами скоїлося«.

Він всміхнувся чемно, але досить зимно. »Мала недиспозиція, це мине, але як Ви сюди трапили? . . .« Його очі засвітилися якимсь дивним огнем.

Я був приготований на це питання. Відповів з місця: »Коли комусь на кімсь залежить, то знайде його всюди, — хочби навіть у пеклі.«

Тут він усміхнувся і як чоловік добре вихований не питав дальше. Всеж таки я міг зауважити, що мозок його працює безупинно над цим питанням.

Він ще раз хотів витягнути щось з цеї теми. »Ви знаєте добре цю околицю?«

»Знаю ціле місто, як власну кишеню,« — запевнив його рішучо.

Він замовк. Настала ця мовчанка, де два противники мірять себе очима й шукають, де би найліпше поцілити другого.

Я повинен відчути його зимне й негостинне прийняття і розпрощатися з ним. Але якась неописана цікавість дізнатися щось близче про цього

чоловіка не допускала до того. Вона в тому моменті була сильніща чим делікатність. Я сам собі дивуюся. А може цікавість є первісніщим почуванням, чим всі инші. Не знаю. Але я слухав, підлягав їй, вона ж мене сюди завела . . .

»Ви студіюєте, як бачу, пильно в старих фоліянтах . . .«

»Часами буває.« — Він дещо змішався і замкнув грубу книжку, яка лежала на його колінах.

На її окладинці я прочитав: Сведенборг »Diarium spirituale«. Це мене ще більше зацікавило.

Я зачав з ним про містицизм. Він цитував Парацельзія. Найбільш інтересують його природописці — фільософи. В центрі його цікавости стоять альхімісти. Він бере за порядком старі прегарні видання й кладе їх передомною: Якоба Беме »Aurora« і »Mysterium magnum«, Парацельзія »Opus paramirum, de natura rerum«, та багато инших, яких годі собі запамятати.

Він визнається в тім відділі природописних наук, як мало хто. У нього палають губи, а очі світяться вогнем, коли про них мова.

Мені здається, що це »цілий його світ«. Він виповнює його душу, а все инше лежить поза сферою його інтересу.

По довшій павзі, яка наступила по вибухах

його захоплення, він не знає, чи має мені щось сказати, чи ні. Я бачу це по виразі його лиця.

Він починає таємно: »Я продовжую їх діло . . . я вірю в альхемію . . . ціле життя своє присвятив цій безупинній праці . . .« Нахилився до мене, а я читав в його напружених рисах лиця якусь сатанічну радість. Він шептав: Я все присвятив: своє імя, свою родину, свій маєток, щоби ційти їх шляхом, продовжити їх працю, бо вони стояли перед порогом відкриття . . . і я кажу Вам — тут його лице прибрало гострий, рішучий вираз — я осягну свою ціль . . . І це незадовго, може за день, два . . . кожда година наближує мене до того палко бажаного щастя, я близько своєї цілі, я числю ритми мойого віддиху, удари мого серця, які приспішують мою невисказану радість.

Він встав з крісла і ми перейшли до хемічної лябораторії. До неї входилося по сходах у низ. Вхід був видно потайний. Він потиснув за ґудзик і тоді перед нами піднеслася стіна і ми ввійшли до кімнати, в якій стояли два довгі столи, заставлені фляшками, ретортами, фіолями і поруч них посуд. Сильний запах хемікалій розносився по кімнаті. Два вузькі вікна освітлювали понурий простір.

»Тут я провожу цілі ночі«, сказав він до мене

сухо й зимно. Я розглядався по цій від усього світа схованій кімнаті й якесь дивне неприємне почуття огорнуло мою душу, наче щось придавлювало мене, душило за горло. Не був це звичайний острах, але мій самозаховавчий інстинкт був у неспокою. Чи він чого не задумує? — майнуло крізь мій мозок. Я заспокоївся трохи, коли сів у старому, обитому шкірою фотелю. Він сів навпроти мене, в руках держав якусь книжку в модерній окладинці . . .

Не спускав з мене, очей. У них було шось інквізиторське, гостроcлідче — наче він хотів крізь мій череп увійти в камери моїх гадок. Уста скривлені були в якусь сардонічну усмішку, як у цього, що тішиться, коли знущається над своєю жертвою . . . Чи це я маю бути цею жертвою? Мене почав огортати неспокій, запах хемікалій почав завертати мені голову . . .

Він нахилився над книжкою, якої наголовка я не був більш в силі прочитати й почав рецитувати повільно — всипляючим суґестивним голосом — споглядаючи час до часу на мене. Мої повіки ставали тяжкими, я збирав останки моєї підкопаної волі, щоби не піддатися музиці ритмів, які впливали на мене як маґічні заклинання . . .

Талісмане бажання, незнищима матеріє, о, оди-

нокий овоче землі: Ти дав маґічним часам здоровля, золото до пиття; учені самі Тебе шукали, каменю мудрців. Мистецтва й науки дороги до Тебе!

Милосердіє святих, еґоїзм злих жадають Тебе однаково. Понуко всього злочину, засів доброти, частино миру, знаряддя темноти, байдужий виновнику ганьби й слави, доступне як сатані так і янголови, всемогуче божество — о Золото!«

Тут він спинився на хвилину. Коли добачив, що мої повіки на пів примкнені, появилася на його устах сатанічна усмішка, повна тріюмфу й він почав з витягненою до мене рукою патетично — глухим голосом: »Цей альхеміст, який свій вік схиляється над Атанаром, зужив своє життя, щоби тебе закляти. Дивись: його гарячкове досліджування оживлює ще його око, яке завтра засклить смерть.«

Я чув лише звуки слів, ритм слів, — але змісту не розумів. Все крутилося навкруг мене, стіл, полички з фляшками; стеля западалася, вікна ставали рухомими, підлога вступалася перед моїми ногами, я держався конвульсивно поручча фотелю, щоби не впасти, голова тяжила й горіла, як залізна розпалена куля . . .

Як крізь сон бачив я якусь фіґуру з страшних

льондонських картин Гаварнього, яка вхопила мене за руку, щоб переконатися, як бє живчик, притулила до уст фляшочку з якимсь оголомшуючим запахом, а опісля станула передо мною, розставивши широко ноги й заклавши руки до кишені і реготалася сатанічно, знущаючися надомною. Я чув тільки наче з далека, зза густих мрак фраґменти злісних речень: »Ти хотів, любий приятелю, відкрити мою тайну... тоді, коли я ціле життя на неї стратив, в моменті, коли я стояв перед порталем пізнання, коли вільний дружній дух слав світло на мене й відкрив мені своїми округлими руками незбагнені ніяким людським оком тайни й містерії життя та природи... Цей же дух зявився мені і казав вбити кождого, що переступить поріг моєї тайни, що стане їй на перешкоді... І так я убив все... убив своє »я«, убив свою родину, своє імя — все, навіть своє життя, щоб стати мотором, машиною знання... ха, ха... Ти не перший і не останній!...«

Більш я не розумів і не чув. Тільки ще раз мої змисли проявили легкий знак слабої свідомости, коли я почув відступаючі кроки і ця страшна поява зникла як марево за тайним входом.

— — — — — — — — — — — — — — —

Я сижу на лавочці в мойому садочку. Літо добігає кінця, але все ще природа сміється й тішить мене. Коло мене Віра — моя улюблена сестра, що не спускає з реконвалєсцента очей . . . Трудно описати, як добре я почуваюся. Поволи життя вїзджає тріюмфальним возом з китицями пестрих рож і стає передо мною: »Вибірай рожі, вінчай голову, сідай та їдь у хвилююче море піль, — на твоїх устах грається усмішка, в якій закохане небо, що в горі витає Тебе й витягає до Тебе голубі руки . . .«

»Ось нині шлю Тобі оповісти. Кінець моєї пригоди,« звернувся до моєї сестри, яка поклала свою руку на моїх плечах . . .

»Що навкруг мене діялося протягом кількох годин, не знаю. Я впав в глибокий сон, з якого певно не мав більше прокинутися. Але раптом почув тепло в жилах, яке розходилося по цілому тілі й страшний біль голови. Я розплющив очі. Все стояло на місці. По ляборатории все ще розносився цей убийчий запах, який загрожував знову задурити мене. Я спробував устати, але тіло було тяжке як олово. Густе наче якась маса повітря тяжило на мені. Я не міг віддихати. З великими усиллями вдалося мені нарешті залізти до потайних дверей. Вони були замкнені . . . Я захолов

з остраху. Я засуджений на смерть, майнуло в мені.

Відпочивши хвилю, я поліз до вікна, через яке продиралися перші промені сонця. Останком сил я видушив шибку. Струя свіжого, гострого повітря бухнула на мене. Скоро ликав я цей спасенний лік, який почав оживлювати мої затроєні груди. Я вихилився на двір. Цейже сам садок з фонтаном по середині. Я знаходився на першому поверсі. Недовго думаючи, зійшов я по ґзимсах до другого вікна й звідтам скочив, а вірнійше впав, бо сили знову мене покинули — на травник. А тепер куди? Високі мури кругом замикали садок. Щоби через них перелізти — про це навіть думати не міг. Зоставався вихід з заржавілим замком через сіни. Чи мені це пощастить? Ховаючися, дійшов я до сіней. Двері були замкнені. Ключа не було. Я опинився знову в безвихідному становищі.

Ще раз розважив моє положення. Час біг як стріла... Я видер картку з мого нотеса й написав ледви читко червоним олівцем: »Рятуйте! Дзвоніть негайно коло дверей ч. 6. Людське життя в крайній небезпеці. За кілька хвиль буде запізно!«

Я не покладав великих надій на цю брудну карточку, яку я причіпив до камінчика і перекинув через мур садка. Я чекав, що буде дальше зо мною...?

Та тут раптом почув я голос дзвінка. Уриваний, нечайний, наче хтось силою хотів дістатися до дому . . . Я скочив до сіней і сховався в нишi, яка найблизче була до дверей. Я не сумнівався, що це відповідь на мій клич. Дзвінок не переставав дзвонити, але в домі ніхто не рухався. Чи нікого не було?

Але почув я кроки на сходах. Сторожиха йшла 'одчиняти.

Вона була люта, очі в неї була напів примкнені. При дверях кляла й не хотіла одмикати. Тоді я на пальцях підійшов до неї, вирвав несподівано ключ з її рук, відтрутив її від дверей і поки вона могла прийти до себе, відчинив двері — — — передомною стояв мій знайомий, пан М., що остовпів, переляканий моїм видом. У руках у нього я знайшов свою картку, що її перекинув був через мур саду. Він засипував мене рядом питань, на які я лише з трудом одповідав. Я знову дістав заворот голови і в тому стані мене перевезли до дому . . .

Мій знайомий доповів мені кінець цеї містичної історії. Зараз же перешукано цілий дім, але не знайдено нікого. Сторожиха не могла нічого пояснити, а окрім цих двох диваків ніхто в цьому домі не мешкав. Пан М. запевнив мене, що вона

про все знає, одначе тайни нікому не зрадить. Вона з нею піде в могилу. Він відвідував її частіще в мійськім азилю, де вона вдає глухо — німу. Він прохав, щоби вона написала йому кілька пояснень на письмі. Вона нарисувала кілька кабалістичних знаків, покивала головою, скоса подивилася на нього, замкнула очі і він мусів одійти з нічим.

»Що до мене«, — кінчив я, звертаючися з лагідною усмішкою до моєї сестри, яка напружено слухала мойого оповідання, »то думаю, що цей маняк незвичайний злочинець. Він убив собі в голову, що я хочу підійти його, хочу видерти йому »його камінь мудрців«, який він сподівався з дня на день одкрити. Він сього не робив, щоб боронити свої матеріяльні інтереси, але більш свої духові. Я розумію його цілком. Я навіть до нього не маю найменшого жалю. Як що доведеться мені його коли небудь стрінути, я подав би йому руку, привітавсяб з ним, наче поміж нами ніщо не зайшло . . .«

»Тільки,« — додала моя сестра — »хто знає, чи він ще жиє . . .«

ІІІ

Друкарня Карла Фромме, т. з о. п., Відень V.

PG
3948
S356P5

Sas-Zaloziecky, Wladimir
Pid osinnim nebom

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY